

Limburgse **Vogels**

Een uitgave van
de Werkgroep Limburgse Vogels
de Vogelwacht Limburg
en het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Jaargang 2 – 1991 – nummer 1

LIMBURGSE VOGELS

Opgericht in maart 1989, is een uitgave van de Werkgroep Limburgse Vogels, de Vogelwacht Limburg en het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt viermaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Redactie

De Werkgroep Limburgse Vogels wordt gevormd door de zelfstandige redactie van 'Limburgse Vogels' bestaande uit:

Ernest van Asseldonk
Jan Boeren
Rob van der Laak
Karel Lemmens
Boena van Noorden
Frans Schepers
Ran Schols
Henk Swinkels

Fotoredactie

Ran Schols

Redactie-secretaris

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen

Layout & zetwerk

Desktop Publishing ComPres Maastricht 043-473194

Contactadres & abonnementen

Karel Lemmens, Wilhelminalaan 71, 6301 GH
Valkenburg a/d Geul

Drukwerk

Swalmer Handelsdrukkerij b.v.

Abonnementen

f 17,50 per jaar, overmaken op gironummer 1703655, ten name van Vogelwacht Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels'. Leden van de Vogelwacht Limburg en het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg krijgen f 2,50 korting.

Adressen

Vogelwacht Limburg, p/a Hugo de Grootstraat 9, 6181 BG Elsloo.

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, p/a
Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke schriftelijk doorgeven aan het contactadres. Opzeggingen dienen vóór 1 januari van het nieuwe kalenderjaar te geschieden.

Foto omslag

Smelleken (H. Koks)

HET VOORKOMEN VAN DE KLAPEKSTER IN LIMBURG IN DE PERIODE 1970 TOT EN MET 1990

Ernest van Asseldonk

Inleiding

De Klapekster *Lanius excubitor* is een vogel die van oudsher in Limburg voorkomt, voornamelijk op heideterreinen en in agrarische gebieden. Tot aan het begin van de jaren vijftig was de Klapekster in onze provincie een schaarse broedvogel, met name in het zuidelijk Peelgebied en op de heidevelden in Noord-Limburg (Ganzevles *et al*, 1985). Vanaf de jaren zeventig ging het snel afwaarts met de soort als broedvogel, zowel in Limburg als in de rest van Nederland (SOVON, 1987). Daarnaast maken verschillende auteurs melding van een afname in overwinteringsgebieden (o.a. Bijlsma, 1986 ; Peeters, 1984).

Hoe is het de Limburgse Klapeksters vergaan? Hoe is het gesteld met de vogels in Limburgs' belangrijkste overwinteringsgebieden als de Grootte Peel en de Meynweg? Is er ook in Limburg sprake van een duidelijke afname van de soort als overwinteraar in de zeventiger jaren?

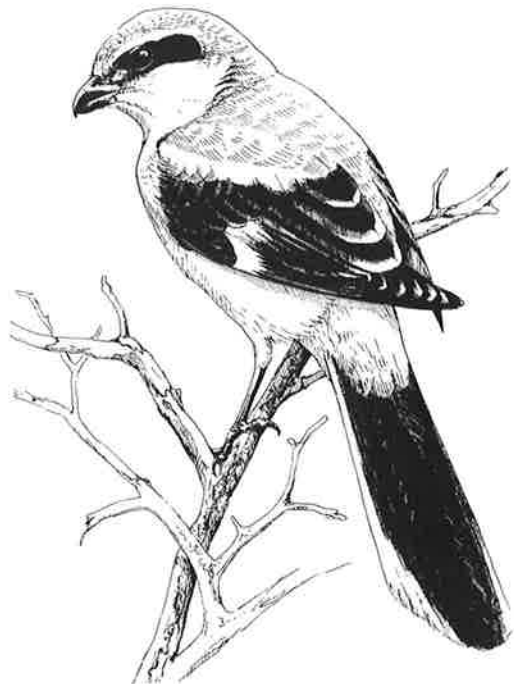
Dit artikel geeft op deze vragen een antwoord. De aantalsontwikkeling van de Klapekster over de periode 1970-1990 in Limburg en het seizoensverloop in de loop van het winterhalfjaar worden beschreven. Tevens wordt ingegaan op de voor- en najaarstrek en de biotoopkeuze van de soort in Limburg. Tenslotte wordt kort aandacht besteed aan gedragswaarnemingen en voedselkeuze van de Limburgse Klapeksters.

Methode

Ten behoeve van dit artikel is in maart 1990 een oproep geplaatst in 'Limburgse Vogels', waarin gegevens werden gevraagd van de soort vanaf 1970 (Van Asseldonk, 1990a). Tevens werd het waarnemingenarchief van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en van de Vogelwacht Limburg geraadpleegd. Eind 1990 is de eindbalans opgemaakt.

In totaal konden 460 Klapeksterwaarnemingen worden verzameld. Dit aantal bevatte, zoals te verwachten viel, een groot aantal dubbele waarnemingen. Deze zijn zo veel mogelijk uit het bestand verwijderd door als criterium aan te houden dat twee of meer waarnemingen van een Klapekster in één week in hetzelfde kwartblok of gebied naar alle waarschijnlijkheid hetzelfde exemplaar betreffen. De waarneming werd dan slechts

éénmaal in het bestand opgenomen. Door deze methode hier consequent door te voeren zijn mogelijk ook waarnemingen ten onrechte uit het bestand verwijderd. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn indien het waarnemingen betreft van de grotere heidevelden. In dit soort gevallen is er weliswaar rekening gehouden met de gebiedsgrootte, maar niet iedere waarnemer gaf bloknummers door. Uiteindelijk blijkt dat ondanks deze opschoonactie 64% van het totaal aantal waargenomen Klapeksters (n=396) op de grotere heidevelden wordt gezien. De gegevens werden opgesplitst in twee perioden; periode I: winter 1970/71 tot en met winter 1979/80 en periode II: winter 1980/81 tot en met winter 1989/90. De gegevens zijn per standaardweek uitgewerkt (zie Hustings *et al*, 1985). Bij het bespreken van de doortrek wordt gebruik gemaakt van de mediane doortrekweek. Dit is de week waarin de helft van het totaal aantal doortrekkers is waargenomen. De mediaan is berekend aan de

Klapekster (tekening Elwin van der Kolk)

hand van de voor- en najaarswaarnemingen tussen respectievelijk week 8 tot en met week 18 en week 38 tot en met week 48. Als overwinteringsperiode wordt aangehouden de periode tussen week 49 tot en met week 7 van het daaropvolgende jaar.

Hoe volledig de gegevens zijn is moeilijk na te gaan. Alleen die waarnemers die géén gegevens hebben doorgegeven kunnen hier een antwoord op geven! Desondanks bestaat de indruk dat de gegevens redelijk volledig zijn, waardoor het mogelijk is gebleken een reëel beeld te geven van de ontwikkelingen in de Klapeksterpopulatie in Limburg.

Resultaten

Tabel 1 geeft een overzicht van het totaal aantal waargenomen Klapeksters en het gecorrigeerde aantal waargenomen Klapeksters in de twee perioden. Het aantal waarnemingen per periode is respectievelijk 188 en 208. De waarnemingen werden verspreid over de hele provincie Limburg verricht. Toch zijn er enkele gebieden die niet of nauwelijks uit de verf komen, bijvoorbeeld gebieden in de omgeving van Weert. Van deze streek publiceerde Hens (1965) veel gegevens, vele zelfs betrekking hebbende op broedgevallen. Uit de periode 1970-1990 zijn uit dit gebied echter nauwelijks gegevens ontvangen. Daarnaast is er ook een aantal gebieden waar tientallen waarnemingen van bekend zijn, zoals de Hamert, de Hopel (Kerkrade), Eijsden, de Groote Peel en de Meynweg. Samen bepalen deze gebieden 75% van het totale Klapeksterbestand.

Aan de hand van het seizoensverloop (figuur 1) wordt het voorkomen van de soort in Limburg besproken, gesplitst over de vier jaargetijden.

Zomer

Hens (1965) geeft aan dat reeds na de jaren vijftig de Klapekster als broedvogel vrijwel geheel uit Limburg is verdwenen. Het laatste zekere broedgeval werd vastgesteld in 1954 te Budel-Dorplein, net over de grens met Noord-Brabant. Mogelijk heeft de soort echter in 1958 nog gebroed

nabij de Ospelse Peel, Nederweert. In Belgisch Limburg werd de soort nog tot 1961 als broedvogel waargenomen (Hens, 1965).

Zekere broedgevallen werden ook in de periode 1970 tot en met 1990 niet aangetroffen. Wel bleef de soort in enkele gebieden tot in mei aanwezig; 12 mei 1973 2 ex. Mariapeel, 29 mei 1982 1 ex. Schinveldse Bossen en 15 mei 1989 1 ex. op de Meynweg. Tijdens mooie voorjaarsdagen werd soms uitvoerig zang en baltsgedrag vertoond. In sommige jaren werd de soort al vroeg in het najaar waargenomen; 22 augustus 1974 1 ex. op de Mookerheide en 3 augustus 1986 1 ex. nabij Vlodrop. Juni- en juliwaarnemingen ontbreken. Van Asseldonk (1990b) maakt melding van een mogelijk territorium van de soort op de Meynweg in 1989, hetgeen gebaseerd wordt op bovenstaande waarneming in combinatie met het zeer geschikte biotoop waar de soort werd waargenomen. Enige zekerheid omtrent broeden ontbreekt echter.

Najaar

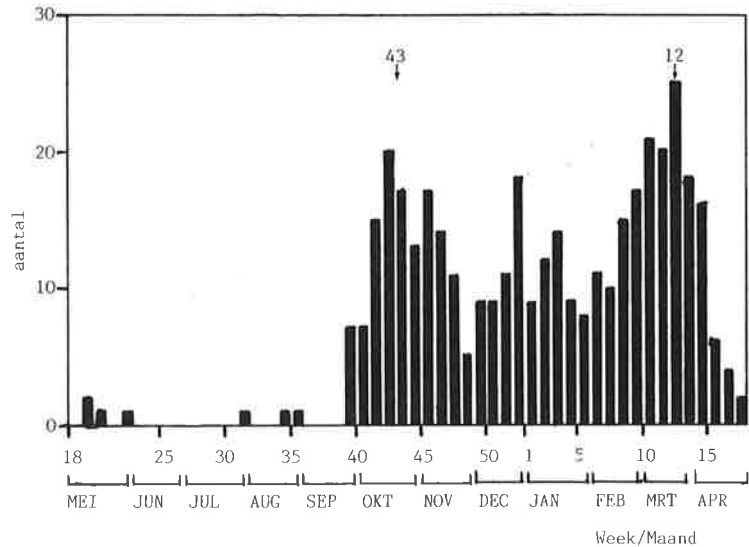
De in Nederland doortrekkende Klapeksters komen uit Fenno-Scandinavië en Duitsland; deze populatie overwintert in West- en Midden Europa. De hoogste aantallen Klapeksters worden in Nederland in het najaar vanaf begin oktober tot half november gezien (SOVON, 1987). De waarnemingen in Limburg geven een soortgelijk beeld (figuur 1). Eind september worden de eerste Klapeksters in Limburg waargenomen, maar de mediaan valt pas eind oktober (week 43). Dit komt overeen met diverse andere gebieden in Nederland (Van Dijk & Van Os, 1982 en SOVON, 1987). Slings (1983) vindt echter aan de hand van trekgegevens over de periode 1960 tot en met 1978 op een ringbaan te Castricum een piek in de tweede decade van oktober (week 41 en 42). Het trekverloop vertoont een zeer snelle stijging in de eerste weken van oktober (week 40,41 en 42), waarna een geleidelijke afname volgt. Een dergelijk patroon noemt Slings (1983) kenmerkend voor lange-afstandstrekking, hetgeen de Klapekster eigenlijk niet is!

In de periode 1970-1990 is de doortrek van de Klapekster in Limburg in het najaar niet in omvang

Periode	Aantal binnengekomen waarnemingen	Gecorrigeerde totaal som	Percentage afgevallen
I 1970/71-1979/80	229	188	18
II 1980/81-1989/90	231	208	10
Totaal	460	396	14

Tabel 1: Totaal aantal waargenomen Klapeksters in Limburg in de periode 1970 tot en met 1990 (uitleg zie tekst).

Figuur 1: Verloop van het aantal waargenomen exemplaren van de Klapekster per standaardweek in Limburg, najaar 1970 tot en met voorjaar 1990 (n=396). De pijlen geven de ligging aan van de mediane doortrekweek van de voor- en najaarstrek.

afgenomen. Het aantal waarnemingen van doortrekkers in oktober en november varieert van 1-7 exemplaren per jaar. Jaren met relatief veel waarnemingen, tot maximaal 15 exemplaren, zijn 1978 en 1989. In de winter van 1978/79 werden ook relatief veel overwinteraars waargenomen. Toch bestaat er geen directe relatie tussen het aantal doortrekkers in oktober en november en het aantal overwinteraars in de eropvolgende winter. De najaarstrek neemt ongeveer zeven weken in beslag.

Winter

Algemeen wordt aangenomen dat de aankomst van de overwinteraars samenvalt met de doortrekkers in het najaar. Figuur 1 suggereert dat ook na deze periode nog Klapeksters een winterterritorium bezetten, gezien de toename van het aantal waarnemingen begin december. Overigens wordt de piek in de laatste week van december waarschijnlijk veroorzaakt door het samenvallen van deze week met de kerstvakantie-activiteiten van veel vogelaars!

Het aantal overwinterende Klapeksters kan van jaar tot jaar sterk variëren (figuur 2). Voorbeelden van jaren met veel overwinteraars in Limburg zijn de winters 1974/75, 1975/76, 1978/79 en 1981/82, voorbeelden die ook landelijk waarneembaar zijn (o.a. SOVON, 1987; Van Dijk & van Os, 1982). De winter 1975/76 is wat dat betreft een uitzondering: terwijl in Limburg tijdens deze winter op relatief veel plaatsen Klapeksters worden gezien, maakt geen enkele auteur melding van uitgesproken

grote aantallen Klapeksters elders in Nederland. Zelfs Ganzevles *et al* (1985), vermelden 1975/76 niet als uitzonderlijk voor de Klapekster. De soort werd deze winter in negen gebieden, zowel in Noord- als in Zuid-Limburg aangetroffen, ondanks het feit dat van belangrijke gebieden als Groote Peel, Meynweg en de Hamert geen gegevens bekend zijn. Het totaal aantal overwinteraars wordt in deze goede winter geschat op minimaal 11-15 exemplaren. Een ogenschijnlijke toename van de soort na de winter van 1985/86 wordt veroorzaakt door meer systematisch onderzoek, met name op de Meynweg.

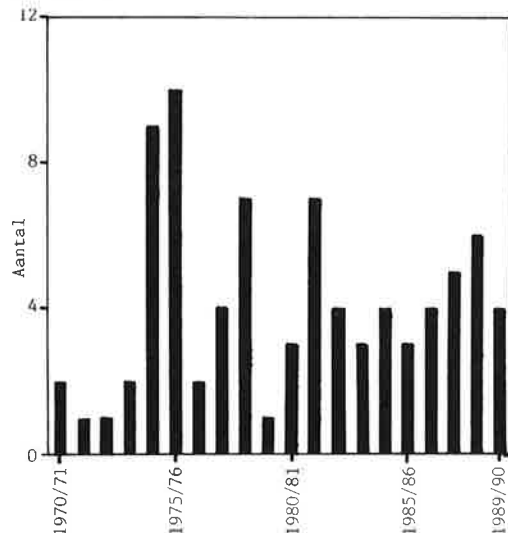
Het aantal overwinteraars in Limburg is maximaal 15 exemplaren in de winters 1970/71 tot 1979/80 (periode I), tegen maximaal 10 exemplaren in de winters van 1980/81 tot 1989/90 (periode II). Sterke afnames zoals die elders in het land in de zeventiger jaren op grote heidevelden zijn geconstateerd (Bijlsma, 1986; Peeters, 1984) zijn in Limburg in dit soort biotopen niet vastgesteld. Voor het agrarisch cultuurland is dat overigens wel het geval.

De reden waarom de soort in Limburg in de natuurgebieden niet zo desastreus in aantal lijkt te zijn afgenomen kan mogelijk worden verklaard door het ontbreken van langdurige telreeksen in dit soort gebieden. Dit blijkt onder meer uit het verschil in aantal waarnemingen uit de twee perioden: In periode I werden 188 waarnemingen verzameld en werd de soort in 25 gebieden overwinterend aangetroffen. In periode II werden 208 waarnemingen verzameld (ruim 10% meer), terwijl het aantal overwinteringsgebieden met ruim de helft

verminderde (tabel 1, figuur 3). Dit komt vooral op het conto van het cultuurlandschap. Zodoende is de Klapekster de laatste jaren als overwinteraar afhankelijk geworden van slechts enkele grote natuurgebieden zoals de Hamert, de Bergerheide, de Grootte Peel en de Meynweg. Het aantal overwinteraars in deze gebieden is in de periode 1980/81 tot en met 1989/90 vrij laag, maar constant. Op de Hamert, de Bergerheide en de Grootte Peel worden jaarlijks 1-2 exemplaren vastgesteld (o.a. Buys *et al*, 1990). Op de Meynweg zijn dit normaal 0-2 exemplaren. In goede jaren kunnen op de Meynweg echter maximaal 4 overwinteraars worden aangetroffen (Van Asseldonk, 1990b). Uit de periode voor 1980 zijn van deze gebieden slechts weinig gegevens bekend.

Naast de gebieden waar de soort nagenoeg elke winter kan worden aangetroffen, wordt de Klapekster, zij het minder regelmatig, ook waargenomen op Vliegbasis de Peel (begin jaren tachtig 1-2 ex.) en de Ospelse Peel (winter 1984/85: 1 ex.). Het schaarse voorkomen van de Klapekster in de Grootte Peel en de Mariapeel is overigens verwonderlijk. Hoewel deze gebieden overwegend nat zijn, lijken hier toch zeker geschikte overwinteringsplekken aanwezig te zijn.

In Zuid-Limburg wordt de soort de laatste jaren niet meer als overwinteraar vastgesteld, zelfs niet op de Brunsummerheide. Klapeksters werden in dit deel van Limburg in de zeventiger jaren met name in het agrarisch cultuurlandschap (gebieden met veel heggen en struweel) en in het Maasdal waargenomen.

Figuur 2: Minimaal aantal overwinterende Klapeksters in Limburg in de periode 1970 tot en met 1990.

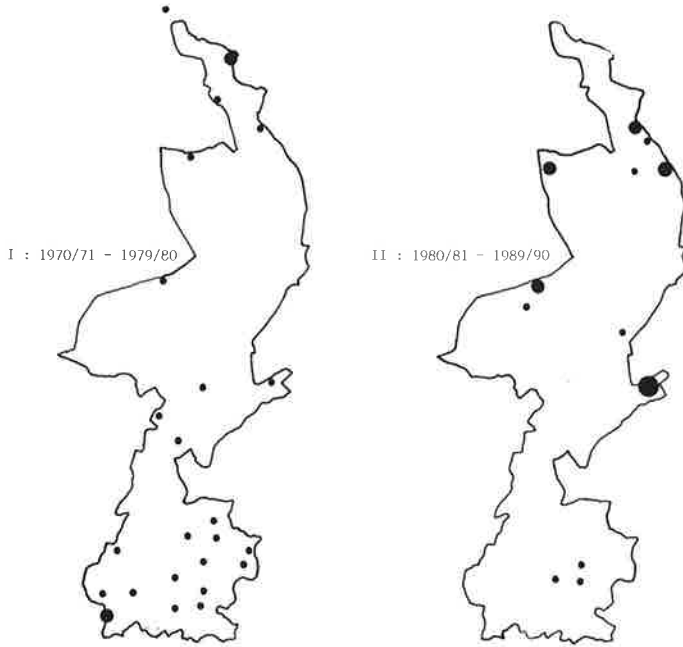
Plaatstrouw en verblijfsduur

Klapeksters zijn zowel in de broedgebieden als in de overwinteringsgebieden zeer plaatstrouw (Buker, 1985). In Limburg werd dit onder meer vastgesteld bij de Hopel (Kerkrade) waar de soort in de winters 1970/71, 1973/74, 1974/75, 1975/76 en 1977/78 werd aangetroffen. Dit ondanks het feit dat het moerasgebied in 1973 veranderde in een stuwmeer. Na de winter van 1977/78 werd de soort alleen nog gedurende een periode van 20 dagen in het najaar van 1978 in het gebied waargenomen. De hier overwinterende Klapekster werd ook ook waargenomen op het nabijgelegen industrieterrein Dentgenbach. De gemiddelde verblijfsduur van dit exemplaar was 100 dagen, berekend aan de hand van de eerste najaarsdatum en laatste voorjaarsdatum over de jaren dat de soort hier aanwezig was.

Bij Welten (Heerlen) verbleef in februari van de winter van 1971/72 een exemplaar enkele dagen in een grote tuin van een villa. Op 30 december 1974 werd hier wederom een Klapekster waargenomen.

Bij Eijsden overwinterde een exemplaar gedurende de winters 1974/75 tot en met 1978/79. De soort werd in de winter 1974/75 slechts in twee weken gemeld. In de daaropvolgende winters was de verblijfsduur echter respectievelijk 43, 137, 147 en 83 dagen (gemiddeld 103 dagen, berekend over de laatste vier jaar). Ook hier werd de soort na de overwinteringsperiode van vijf jaar nog waargenomen, getuige waarnemingen van een exemplaar op 21 maart 1982 en op 13 en 14 oktober 1984. De verblijfsduur van de Klapekster op bovenvermelde overwinteringsplaatsen van respectievelijk 100 en 103 dagen is kort vergeleken met de verblijfsduur die Heg (1987) vind in Noord-Limburg op onder andere de Hamert, Bergerheide en enkele andere terreinen (gemiddelde=161 dagen, standaarddeviatie 18 dagen, bij n=11).

Het berekenen van de verblijfsduur aan de hand van eerste najaarsdatum en laatste voorjaarsdatum is mijns inziens gezien de trend in figuur 1 niet helemaal terecht. Figuur 1 geeft namelijk aan dat ook na de najaarspiek nog vogels in Limburg arriveren, los van de aanwezige winterpopulatie. De aankomst en het vertrek van de overwinteraars hoeft dus niet direct samen te vallen met die van de doortrekkers in het voor- en najaar. Verschillende auteurs, waaronder Heg (1987) nemen dit wel aan. Heg (1987) berekent dan ook aan de hand van dit gegeven de gemiddelde verblijfsduur voor gebieden als de Hamert en de Bergerheide. Hierdoor komt de gemiddelde verblijfsduur beduidend hoger te liggen. Het berekenen van de verblijfsduur is

Figuur 3: Verspreiding van de Klapexster als overwinteraar in de twee perioden (kleine stip: 0-1 ex., middelste stip: 0-2 ex., grote stip: 0-4 ex.).

waarschijnlijk wel mogelijk bij solitaire exemplaren die slechts in een klein gebied overwinteren, zoals de exemplaren bij de Hopel en bij Eijsden. Desondanks worden ook in de grotere natuurgebieden vaak aanwijzingen gevonden die duiden op het uitgesproken plaatstrouw zijn van de soort, zoals vaste zit- en prikplaatsen die meerdere jaren achtereen worden gebruikt.

Voorjaar

De voorjaarstrek van de Klapexster in Nederland vindt plaats in de periode begin maart tot half april (SOVON, 1987). In figuur 1 is de voorjaarstrek voor Limburg fraai af te lezen. Het aantal waarnemingen begint eind februari/begin maart toe te nemen en bereikt een eind maart een hoogtepunt. Dit is tevens het moment waarop 50% van de voorjaarstrekters is gepasseerd (mediane week = week 12). Het aantal neemt vervolgens snel af, half april zijn de meeste Klapeksters doorgetrokken. De voorjaarstrek neemt ongeveer zes weken in beslag. Ook in Drenthe wordt een soortgelijk voorjaarsverloop vastgesteld (Van Dijk & van Os, 1982). De voorjaarspiek lijkt duidelijk omvangrijker dan de najaarspiek (figuur 1). Het hoe en waarom kan een weerspiegeling zijn van een toename van het aantal broedvogelinventarisaties in onder meer de grote natuurgebieden in Limburg. Mogelijk heeft het ook te maken met het afwezig zijn van bladeren aan de bomen in het voorjaar, waardoor de Klapeksters in het voorjaar gemakkelijker worden opgemerkt.

Biotoop

Klapeksters kunnen tijdens de doortrek- en overwinteringsperiode in vele soorten terreinen in Limburg worden aangetroffen. Voor Limburg is een onderverdeling gemaakt naar vijf verschillende biotooptypen:

Overwinterende Klapeksters worden nog ieder jaar waargenomen in de Grote Peel, de Hamert, de Bergerheide en de Meynweg (foto M. Koks)

- heide, hoogveen en moerasgebieden (de grote natuurgebieden),
- gesloten bos en kapvlakten,
- agrarische cultuurgebieden met aanwezigheid van opgaande ruige begroeiing; al dan niet in de omgeving van water,
- woon- en industriegebieden,
- overige biotopen, bijvoorbeeld parkeerplaats langs autoweg of spoorlijn.

Tabel 2 geeft de procentuele verdeling weer van het aantal waargenomen Klapeksters over bovenstaande biotooptypen. Duidelijk zichtbaar is de relatieve toename van het aantal waarnemingen in heide, hoogveen en moerasgebieden, van 38% in de periode I naar 88% in periode II. Een soortgelijk beeld vind Heg (1987) in het Rijk van Nijmegen en Bijlsma (1986) op de ZW-Veluwe. Naast de toename van het aantal waarnemingen op de heide en hoogveengebieden, vindt een duidelijke afname plaats van het aantal waarnemingen in het agrarisch cultuurlandschap. De soort nam hier procentueel in aantal af van respectievelijk 51% in periode I, naar 11% in periode II. Uit figuur 3 blijkt dat de afname van waarnemingen in het agrarisch cultuurlandschap met name betrekking heeft op gebieden in Zuid-Limburg. De reden hiervoor is niet duidelijk, maar hoeft niet perse te worden gezocht in de achteruitgang van de kwaliteit (aanbod biotoop en voedsel) van dit landschapstype. Waarnemingen van Klapeksters in agrarische gebieden komen vanaf 1985 alleen nog maar voor ten noorden van Geleen/Sittard. Echt afwijkende biotopen als spoorlijnen en parkeerplaatsen vormen slechts twee procent van het totaal aantal waargenomen exemplaren. Bij woonkernen en/of industriegebieden met ruigten wordt de soort de laatste jaren bijna niet meer waargenomen.

Gedrag en voedselgegevens

Een typische eigenschap van klauwierachtigen is het opprikken van prooi en prooiresten aan doorn-dragende struiken, soms wordt zelfs prikkeldraad voor dit doel gebruikt. Dat niet altijd doorn-dragende struiken worden gebruikt blijkt uit een waarneming van een Klapekster op de Meynweg. Op 7 april 1990 werd een exemplaar waargenomen dat een prooi probeerde aan te prikken in een vrijstaande zomereik op een heideveldje. Elders in dit gebied werd in maart 1989 een prikplaats ontdekt in een vrijstaande braamstruik. Hier waren naast mestkevers ook twee braakballen aangeprikt. De inhoud bestond onder meer uit haren, dekschilden van insecten en een spitsmuis. Op 11 november werd op dezelfde prikplaats een onthoofde Putter gevonden, die even tevoren door een daar aanwezige Klapekster moet zijn geslagen. Ook elders in Limburg werden opgeprikte prooi en prooiresten gevonden. In alle gevallen waren het muizen.

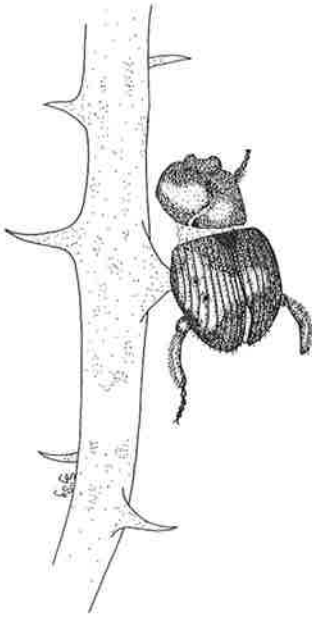
Dat Klapeksters gedurende de trek en overwinteringsperiode ook op vogels jagen word door meerdere waarnemers bevestigd. Te Eijsden werd gedurende de winter van 1978 tweemaal een Klapekster waargenomen die jacht maakte op daar aanwezige Graspiepers. Op de Meynweg werd soortgelijk gedrag waargenomen. Half januari 1988 betrof het een Klapekster die een Sijs achtervolgde, begin maart 1989 werd een vogel waargenomen die vinkachtigen wild achtervolgde. Opmerkelijk in dit kader is ook de waarneming van een Klapekster die tijdens ringwerkzaamheden nabij Vrouwenbos, Neerbeek op 21 oktober 1978 op een in het net gevangen Kneu dook en deze doodde.

Op 21 november 1989 kon op de Meynweg een op insecten jagende Klapekster langdurig worden bekeken. De vogel maakte gebruik van een hoge eik als uitkijkpost van waaruit regelmatig duikvluchten naar de grond werden uitgevoerd.

Periode	I	II	Totaal
N=	188	208	396
Heide/hogveen/moeras	38	88	64
Gesloten bos en kapvlakte	3	0	1
Agrarisch cultuurlandschap	51	11	30
Woon/industriegebied	5	0.5	3
Overige	3	0.5	2
Totaal	100	100	100

Tabel 2: Procentuele verdeling van het aantal waargenomen Klapeksters over de verschillende biotooptypen, uitgesplitst over twee periode tussen 1970 en 1990 (I: 1970/71 t/m 1979/80, II: 1980/81 t/m 1989/90).

Klapeksters prikken regelmatig prooi- en prooiresten aan doordragende struiken. Mestkever (tekening Steven Jansen)

Niet alle vluchten waren overigens succesvol. Dat Klapeksters ook gedurende de winterperiode territoriaal gedrag vertonen blijkt onder meer uit waarnemingen van exemplaren die voedselconcurrenten als Torenvalk en Steenuil uit het territorium verdrijven. Op 26 februari werd bij de Hopel, Kerkrade een Klapekster gezien die, al dan niet serieus, jacht maakte op een Hermelijn! Vermeldenswaardig is tenslotte ook de waarneming van een Klapekster bij de Hopel, Kerkrade op 5 februari 1978 die, wellicht om te drinken, sneeuwvlokken met zijn snavel opving.

Dankwoord

Zonder de medewerking van vele vogelaars kon dit artikel niet worden samengesteld. Vele hebben

zonder hun weten meegeholpen door hun waarnemingen in het archief van het Natuurhistorisch Genootschap en de Vogelwacht Limburg te stoppen. Waarvoor mijn dank. Verder ben ik dank verschuldigd aan diegene die op persoonlijke titel gegevens doorgaven: J. Boeren, M. Hermsen-Erdkamp, F. Hustings, J. Jansen, S. Jansen, K. Lemmens, P. Nijskens, B. v. Noorden, J. Quaedackers, F. Schepers, W. Scheres, H. Swinkels, M. Vandalon, P. Verbeek, H. Vossen, J. Wouters en P. Wouters.

Literatuur

- Asseldonk E. van. 1990a. Klapekster *Lanius excubitor* in Limburg. Limburgse Vogels 1 (1): 28.
- Asseldonk E. van. 1990b. Broedvogels van de Meijnweg in 1988 en 1989. Limburgse Vogels 1 (3): 1-10.
- Bijlsma, R.G. 1986. Achteruitgang van de Klapekster *Lanius excubitor* als wintergast. Limosa 59 (2): 94-96.
- Buker J.B. 1985. Winterplaatstrouw bij Klapekster *Lanius excubitor*.
- Buys J., J. Hermans, S. en W. Jansen. 1990. De Bergerheide: meer dan zand alleen; beeld van een rivierduin landschap. Natuurhistorisch Maandblad 79 (10): 257.
- Dijk A.J. van & B.L.J. van Os 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Heg D. 1987. De Klapekster *Lanius excubitor* in het Rijk van Nijmegen en omstreken in 1960-1986. De Mourik 13 (4-5): 159-166.
- Hens P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks XV.
- Hustings M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen. 1985. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Natuurbeheer in Nederland. Deel 3. Pudoc-Wageningen, Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels Zeist.
- Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels en W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Maastricht. Reeks XXXV, aflevering 5-15.
- Peeters L. 1984. Verliest de Klapekster zijn status als wintergast in de Kempen? Blauwe Klauwier 10 (2): 23
- Slings Q.L. 1983. Wat is er met de Klapekster gebeurd? Graspieper 3 (3): 122-125
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. Almelo.

Ernest van Asseldonk, Schout Kellenerstraat 68, 6042 XH Roermond

WINTERVOGELS LANGS DE ZUIDLIMBURGSE BEKEN

Frans Schepers

Inleiding

Eind jaren zeventig werden voor het eerst 's winters in Zuid-Limburg systematische vogeltellingen langs de beken georganiseerd. Deze hadden vooral tot doel inzicht te krijgen in de aantallen en verspreiding van een aantal aan beken en beekdalen gebonden vogelsoorten gedurende het winterhalfjaar, zoals IJsvogel, Grote Gele Kwikstaart, Waterpieper, Witgatje en Waterhoen. Daarnaast was natuurlijk interessant de invloed van strenge en zachte winters op de winterpopulaties van de genoemde soorten.

Verslagen van deze tellingen zijn voor een deel gepubliceerd (Hustings, 1979a; 1980; 1981). De gegevens van de laatste twee wintertellingen, namelijk die van 1981/82 en 1982/83, werden wel uitgewerkt, maar niet gepubliceerd (archief F. Hustings).

Na vijf wintertellingen, van 1978/79 tot en met 1982/83, vielen de tellingen stil. Vijf jaar later, in de winter van 1988/89, werd de draad echter weer opgepakt als gevolg van een hernieuwde interesse voor de Zuidlimburgse beken en uit nieuwsgierigheid naar het voorkomen van diverse soorten beekvogels na een reeks van strenge winters. Ook droeg het in 1988 gestarte populatieonderzoek aan de Grote Gele Kwikstaart bij aan het enthousiasme (zie Schols & Schepers, 1990).

In dit artikel worden de resultaten van de

bekentellingen in de drie winters 1988/89 tot en met 1990/91 aan de hand van een zestal soorten besproken. Daarbij wordt tevens een vergelijking gemaakt met de voorafgaande wintertellingen en een link gelegd met het winterbiotoop.

Telmethode

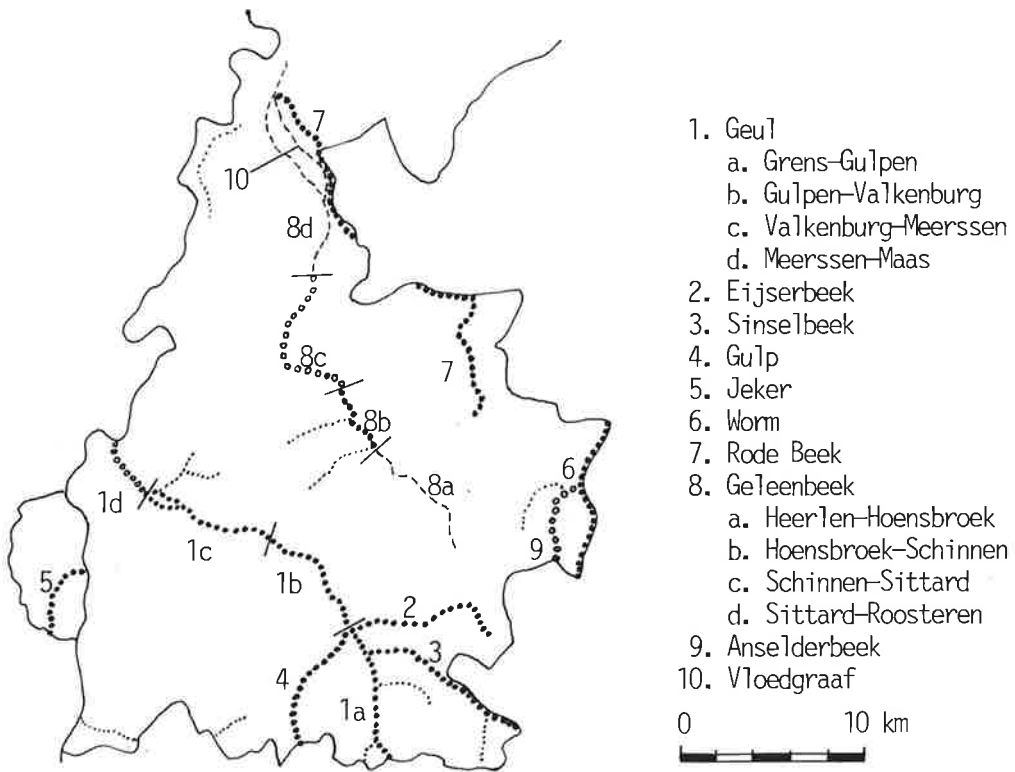
Het veldwerk bestond simpelweg uit het lopen langs de beken, en het per traject noteren van alle aanwezige exemplaren van de geselecteerde soorten. Om geen vogels te missen, werden alle bochten in de beekloop nauwgezet gevolgd.

In tegenstelling tot de tellingen van vóór 1988 werden gedurende de laatste drie wintertellingen slechts zes soorten integraal geteld. Dit zijn Grote Gele Kwikstaart, Waterpieper, IJsvogel, Waterhoen, Witgatje en Dodaars. Deze soorten gehören 's winters tot de meest typische beeksoorten in Zuid-Limburg (zie ook Schepers & Schols, 1990).

Het aantal kilometers beek dat werd bezocht varieerde per jaar. In de winter van 1988/89 bedroeg de totale getelde lengte 95 km, in 1989/90 112 km en in 1990/91 143 km. Vrijwel alle belangrijke Zuidlimburgse beken werden geteld. Het betrof zowel genormaliseerde als natuurlijke beken. De volgende beken werden geteld: Geul, Eyserbeek,

Het aantal overwinterende Waterhoentjes langs de Geleenbeek kan in sommige winters oplopen tot 20 ex./km (foto H. Koks)

Figuur 1: Overzicht van de belangrijkste Zuidlimburgse beken welke in de winters 1988/89 tot en met 1990/91 zijn onderzocht. Telfrequentie: - - - - - één winter geteld, oooooo twee winters geteld, ... drie winters geteld, ... niet geteld

Sinselbeek, Gulp, Jeker, Worm, Rode Beek, Anselderbeek en de Geleenbeek. In tabel 4 is te zien over welke lengtes de verschillende beken jaarlijks werden geteld. Van de genoemde beken zijn de volgende geheel of gedeeltelijk genormaliseerd: Geleenbeek (100 %), Rode Beek (95 %), Vloedgraaf (100 %) en een groot deel van de Worm (ca.60%). In de winter van 1989/90 werden ook enkele Middenlimburgse beken geteld (Swalm, Roer, Vlootbeek), maar de resultaten hiervan zijn niet in dit overzicht opgenomen.

Getracht werd om elke beek op één dag in haar geheel te tellen. Bekken langer dan ca. 15 km (Geul, Geleenbeek) werden in zo groot mogelijke trajecten opgesplitst, die kort na elkaar werden geteld. Op deze wijze werd getracht dubbelstellingen van vogels te voorkomen. De tellingen startten doorgaans 's ochtends.

Ook werd er naar gestreefd alle tellingen binnen een zo kort mogelijk tijdsbestek uit te voeren in verband met veranderende weerssituaties. Deze kunnen immers sterk van invloed zijn op de aantallen (zie verderop). De totale telperiode besloeg meestal 2-3 weken, aangezien de tellers veelal van de weekenden afhankelijk waren. In de

kerstvakantie werden echter de meeste tellingen verricht, zodat de nadruk van de telperiode in iedere winter ligt tussen 24 december en 2 januari. Op deze wijze kon de onderlinge vergelijkbaarheid van de tellingen zo groot mogelijk worden gehouden.

Bij de Grote Gele Kwikstaart werd door een aantal waarnemers met behulp van een telescoop speciaal erop gelet of de vogels ge(kleur)ringd waren. In 1988 is namelijk een uitgebreid populatieonderzoek naar deze soort in Zuid-Limburg opgestart. In het kader hiervan wordt onder meer getracht te onderzoeken of Zuidlimburgse broedvogels ook in hun eigen broedgebied overwinteren.

Vijverpopulaties van Waterhoentjes (kasteelgrachten, visvijvers e.d. direct langs de beek) werden in principe niet meegeteld, al was onderscheid soms erg lastig.

Kanttekeningen bij de telmethode

Het doel van de tellingen was steeds om de midwintersituatie vast te leggen. Vooraf dient echter gesteld te worden dat het steeds om éénmalige

tellingen gaat. Dat betekent dat deze als een momentopname beschouwd moeten worden.

Ook Gatter & Müller (1977) gaan in op de betrekkelijkheid van eenmalige wintertellingen langs beken, aangezien het aantal waargenomen vogels door diverse factoren aanzienlijk kunnen wijzigen in de loop van één winter. Zo stelden zij vast dat het winterbestand van de Grote Gele Kwikstaart in Beieren in de loop van een winter tot 80 % (gemiddeld 50 %) kon afnemen als gevolg van (voornamelijk) temperatuur, wintersterfte en hoog water. Dergelijke aantalsverminderingen kunnen zeker ook in Zuid-Limburg optreden. Als illustratie kan dienen de winter van 1978/79 (tabel 1). De aantallen van diverse beekvogelsoorten liepen toen van december naar januari, door een felle koude-inval op 30 december, terug met vele tientallen procenten! (Hustings, 1979a). De winter 1978/79 was echter uitzonderlijk. Het is overigens de vraag of de situatie in Beieren vergelijkbaar is met die in Zuid-Limburg. Het Beierse onderzoeksgebied ligt namelijk op 248-560 m +NAP, Zuid-Limburg ligt op 30-125 m +NAP. De weerssituatie in middelgebergte is natuurlijk anders dan in laagland. Het is niet voor niets dat soorten als Grote Gele Kwikstaart en Waterpieper zich in de winter naar lager gelegen streken verplaatsen (o.a. Glutz & Bauer, 1985; Witt, 1982).

De verschillende factoren, die van invloed zijn op de telresultaten, worden in het navolgende nader besproken.

De aanwezigheid van (nacht)vorst en sneeuw beperkt sterk het aantal alternatieve fourageermogelijkheden. Natte en drassige plekken, modderige percelen, mesthopen e.d. vormen bijvoorbeeld interessante fourageerplekken voor Grote Gele Kwikstaarten. Als deze bevroren of dichtgesneeuwd zijn worden de vogels gedwongen meer langs en in de beek te gaan fourageren. Is de vorst zó streng, dat ook de slikranden van de beekoevers zijn bevroren, dan is de fourageermogelijkheid vaak alleen nog beperkt tot watervalletjes en stroomversnellingen. Indien tevens allerlei stilstaande wateren, zoals poelen en

visvijvers dichtgevroren zijn, dan is ook de IJsvogel veel sterker afhankelijk van de beek zelf. De trefkans van deze soorten wordt dan ook stukken groter. Verder valt op dat de vogels bij aanhoudende koude veel minder schuw worden en zo gemakkelijker te tellen zijn (Kaiser, 1990, eigen wrn.). Uiteraard hebben vooral langdurige en/of zeer strenge wintersituaties invloed op wegtrek van dieren en sterfte.

Bij hoog water (als gevolg van voortdurende regenval en/of en strijken van stuwen) kunnen veel slikranden, geschikte oevers, stenen e.d. onder water komen te staan. Op dat moment worden diverse soorten gedwongen hun kostje elders op te scharrelen, hetgeen uiteraard de trefkans langs de beken verlaagt. Ook wordt bij een dergelijke weerssituatie de troebelheid van het beekwater vergroot, hetgeen fourageeractiviteiten van de IJsvogel sterk kan beïnvloeden (zie ook Reicholf, 1988).

Hoog water levert voor de vogels echter niet zoveel problemen als vorst, omdat bij hoogwater wel nog allerlei alternatieve fourageerplekken beschikbaar zijn, hetgeen bij vorst vaak niet het geval is (Gatter & Müller, 1977).

Bij extreem laag water daarentegen, of bij het tijdelijk droogleggen van molentakken, kunnen plotseling zeer geschikte fourageerplekken beschikbaar komen.

Een derde weersfactor die van invloed kan zijn op de trefkans is zonneschijn. Het is tijdens diverse tellingen gebleken dat Grote Gele Kwikstaarten bij zonnig weer eerder worden aangespoord zang te vertonen (waarschijnlijk ter verdediging van een winterterritorium) dan bij somber en grauw weer. Andere factoren die naast het weer de telresultaten kunnen beïnvloeden zijn verstoring (door wandelaars, vissers e.d. die net voorafgaand aan de telling langs de beek hebben gelopen) en het aantal waarnemers dat aan de telling deelneemt. Als voorbeeld voor verschillen in telresultaten zijn in tabel 1 twee tellingen, ca. één week uit elkaar, gepresenteerd. In deze week zijn géén opmerkelijke weersveranderingen opgetreden (bv. strenge vorst). De verschillen worden vooral veroorzaakt door telomstandigheden.

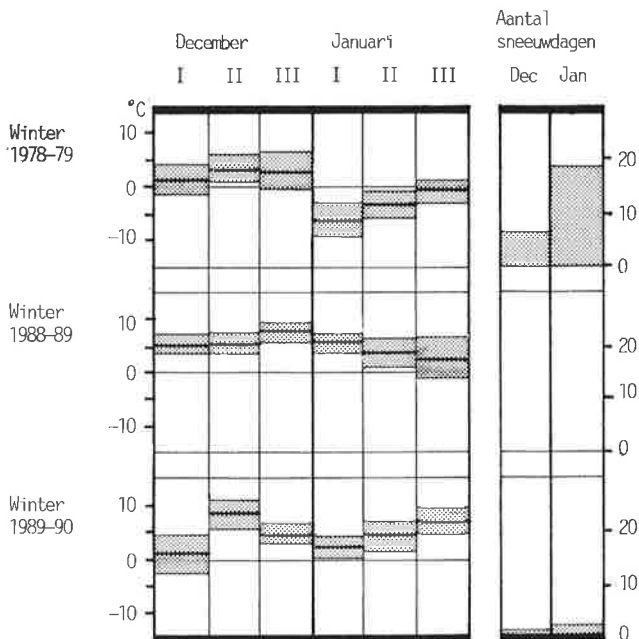
Presentatie

Het jaarlijks verschil in aantal getelde kilometers per beek is natuurlijk van grote invloed op de getelde aantallen. Willen we een eerlijke vergelijking kunnen maken tussen de verschillende winters, dan zullen we moeten corrigeren voor het aantal getelde kilometers beek. De gevonden aantallen worden daarom gedeeld door het aantal kilometers getelde beek.

Tabel 1: Aantal beekvogels langs de Gulp op twee afzonderlijke tellingen in de winter van 1989/90.

Soort	Aantal op 23 december	Aantal op 29 december
Grote Gele Kwikstaart	10	5
Waterpieper	-	-
IJsvogel	4	2
Waterhoen	23	13
Witgatje	7	3
Dodaars	1	-

Figuur 2: Minimum, maximum en gemiddelde temperaturen en aantal dagen met sneeuwmelding per decade in drie winters in Zuid-Limburg (bron: KNMI, de Bilt).

Zodoende ontstaat er een gemiddeld aantal vogels per km beek, oftewel de vogeldichtheid. Deze dichtheid kan worden gezien als een bruikbare, doch vrij globale maat van de aantallen van de betreffende soorten. In de uitwerkingen per beek is tevens de minimum en maximum dichtheid aangegeven, vastgesteld in één van de drie teljaren.

De weersomstandigheden gedurende de midwintertellingen

In het hiernavolgende worden de betreffende winters kort gekarakteriseerd, opgesplitst voor drie perioden. De gegevens hebben steeds betrekking op de maanden december en januari. In figuur 2 is, om een indruk te geven van temperatuur en sneeuwval, een aantal gegevens over drie winters weergegeven (gegevens KNMI, diverse meetstations Zuid-Limburg). Van de winter 1990/91 waren bij het ter perse gaan van dit artikel nog geen meetgegevens gepubliceerd.

a. Winters 1978/79 tot en met 1982/83

Genoegzaam bekend is natuurlijk de zeer strenge winter 1978/79. De zeer strenge vorst (en meteen daarna sneeuw) die eind december Nederland overviel heeft grote invloed gehad op een aantal beekvogelsoorten. De bekendtellingen vonden echter zowel vóór als na deze koude-inval plaats; de gepresenteerde aantallen hebben overigens

betrekking op december 1978 (zie ook tabel 1 en Hustings, 1979a).

De drie hierop volgende winters waren in het algemeen vrij zacht, hoewel korte of langere perioden met koude voorkwamen in de winters 1979/80 (half januari 1980 tot -9°C), 1980/81 (begin december 1980 tot -8°C) en 1981/82 (half december 1981 tot -10°C en half januari 1982 enkele dagen met felle kou tot -16°C). Sneeuwval was er vooral in de winter 1980/81 (in totaal 25 dagen in december en januari). De winters 1979/80 en 1982/83 kunnen echte kwakkelwinters genoemd worden.

Samengevat: 1978/79 was streng tot zeer streng, 1979/80 zeer zacht, 1980/81 sneeuwrijk en relatief koud, 1981/82 kende twee felle koudeperiodes (eind december en half januari), 1982/83 was zacht tot zeer zacht.

b. Winters 1983/84 tot en met 1987/88

In deze periode werden geen bekendtellingen uitgevoerd, maar het is van wezenlijk belang te vermelden dat de drie opeenvolgende winters 1984/85, 1985/86 en 1986/87 strenge tot zeer strenge winters waren (met elfstedentochten in 1986 en 1987).

c. Winters 1988/89 tot en met 1990/91

De eerste twee uit deze reeks van drie winters kunnen worden gekenschetst als zeer zachte winters

(zie figuur 2). Dit in tegenstelling tot de drie voorafgaande. Vooral in de decembermaanden, wanneer de meeste tellingen werden gehouden, was er sprake van buitengewoon mild weer. Op mooie dagen werd er zelfs door veel zangvogels fanatiek gezongen. Dit weertype geldt ook voor de winter 1990/91, zij het dat eind januari 1991 een flinke vorstperiode aanbrak met temperaturen tot -15°C. Tijdens de telperiode (december-eerste helft januari) was het echter vrij zacht met enkele nachten met vorst tot maximaal ca. -5°C.

Algemene resultaten

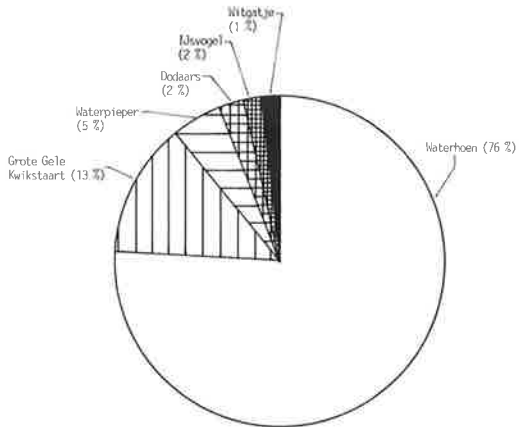
Voor alle tellingen in de periode 1978/79 tot en met 1990/91 zijn de gegevens samengevat in tabel 2.

Soortsamenstelling

Om een indruk te geven van de relatieve aantalsverhoudingen tussen de zes onderzochte soorten is in figuur 3 het procentuele aandeel van elke soort, berekend over de drie meest recente wintertellingen, weergegeven. Hieruit blijkt dat het Waterhoen sterk de overhand heeft (ca. 75%), gevolgd door Grote Gele Kwikstaart (ca. 15%) en, in afnemende talrijkheid, Waterpieper, Dodaars, Ijsvogel en Witgatje. Hiermee is de samenstelling van de wintervogelpopulaties, voor wat betreft de onderzochte soorten, langs de Zuidlimburgse beken gekarakteriseerd.

Aantalsontwikkeling en dichtheden

Zoals in de methode reeds is beschreven, is de sterk

Figuur 3: Soortsamenstelling van de wintervogelpopulaties van de Zuidlimburgse beken (in %), berekend aan de hand van de winters 1988/89 tot en met 1990/91 (N = 2274).

variërende getelde beeklengte van grote invloed op de telresultaten. Indien we hiermee rekening houden, zien we een opmerkelijk verloop van de vogeldichtheid, gemiddeld over alle beken (tabel 2). Tijdens de laatste drie wintertellingen zien we de vogeldichtheid bijna verdubbelen van ruim 4 naar bijna 8 ex/km beek. Van alle soorten zijn de getelde aantallen opgelopen, soms zelfs zeer fors. Vooral Grote Gele Kwikstaart, Ijsvogel, Waterhoen en Witgatje vertonen een sterk stijgende lijn.

Indien we de dichtheid in 1990/91 vergelijken met die van de voorafgaande winters, dan valt op dat deze nog zelfs iets hoger is dan in de winter 1978/79. In de tussenliggende periode, een tijdvak van bijna tien jaar, fluctueert de vogeldichtheid nogal

Tabel 2: Resultaten van acht wintertellingen langs de Zuidlimburgse beken in de periode 1978-1991.

Soort/Winter	1978 /79	1979 /80	1980 /81	1981 /82	1982 /83	1988 /89	1989 /90	1990 /91
Aantal km beek onderzocht	91	130	127	107	68	95	112	143
Grote Gele Kwikstaart	54	30	20	39	11	41	95	165
Waterpieper	33	21	20	34	-	16	6	92
Ijsvogel	4	0	0	2	1	6	20	22
Waterhoen	597	722	553	576	322	311	614	800
Witgatje	1	2	4	5	5	2	11	20
Dodaars	7	2	4	5	3	15	16	22
Vogeldichtheid (aantal ex/km beek)	7.6	6.0	4.7	6.2	5.0	4.1	6.8	7.9

sterk: als gevolg van de zeer strenge winter 1978/79 neemt de vogeldichtheid in eerste instantie af, waarna een (vooralsnog onverklaarbare) piek optreedt in de winter van 1981/82 (dichtheid 6.2 ex/km beek). Daarna vindt weer een lichte afname plaats, en vervolgens wordt het beeld onduidelijk vanwege het ontbreken van tellingen in vijf opeenvolgende winters. In deze periode doen zich echter zoals bekend drie strenge winters voor, en het kan dan ook geen verbazing wekken dat in de winter 1988/89 de dichtheid de laagste is van het hele decennium. De aantallen per beek en per soort voor de drie laatste wintertellingen zijn in tabel 3 weergegeven.

Het beeld per beek

Met behulp van bovenstaande gegevens is het mogelijk een samenvattend beeld te schetsen van het belang van de afzonderlijke beken voor populaties van de onderzochte soorten. Op grond van de drie meest recente winters is de totale, gemiddelde vogeldichtheid (alle soorten) per beek berekend en gerangschikt van hoog naar laag (figuur 4). Tevens zijn de minimale en maximale vogeldichtheden aangegeven om de spreiding enigzins aan te duiden.

Het valt op dat alleen de meest brede beken (Geleenbeek, Jeker en Geul) boven het gemiddelde van 5.2 ex/km uitkomen. Tevens zien we dat de Geleenbeek met een vogeldichtheid van bijna 13 ex/km (maximum 21.5 ex/km) veruit het hoogste scoort. Dit is opmerkelijk, aangezien de Geleenbeek volledig genormaliseerd is, en bovendien de meest vervuilde beek is van allemaal (Tolkamp, 1990)! In de discussie zal hierop nader worden ingegaan. Rode Beek en Sinselbeek zijn de twee smalste beekjes, en scoren het laagst. Blijkbaar is de

beekbreedte, maar ook de mate van watervervuiling, een factor die van invloed is op de overwinteringsmogelijkheden van beekvogels.

Resultaten per soort

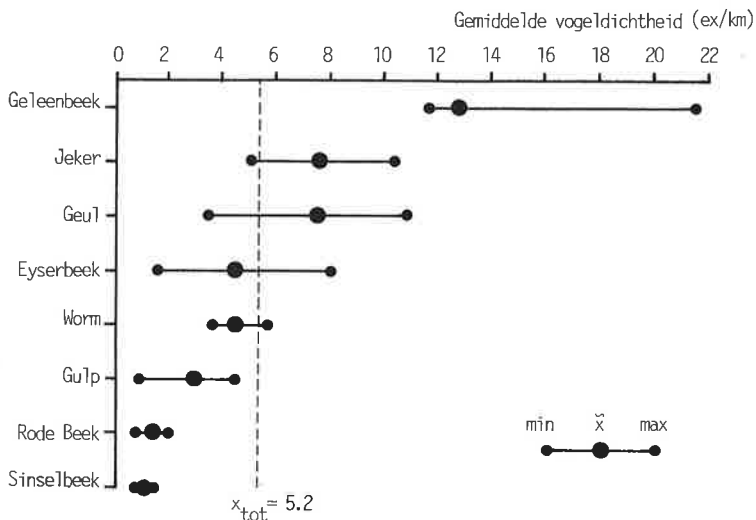
In figuur 5 is per soort het aantalsverloop over acht winters weergegeven (ex/km beek)

Grote Gele Kwikstaart - *Motacilla cinerea*

Na het Waterhoen is, van de onderzochte soorten, de Grote Gele Kwikstaart de talrijkste vogel langs de beken in Zuid-Limburg. Uit het overzicht blijkt dat de soort jaarlijks met enkele tot vele tientallen vogels overwintert (tabel 2, 3). Vooral de drie meest recente winters waren zeer goede winters voor de Grote Gele Kwikstaart; 1990/91 scoorde het hoogst met een aantal van 165 ex, hetgeen een gemiddelde dichtheid inhoudt van bijna 1.2 ex/km beek.

Bekeken over de laatste drie winters, zien we dat gemiddelde dichtheden per beek varieëren tussen de 0.5 en 1.5 ex/km (figuur 6). De hoogste dichtheid van 2 ex/km werd in 1990/91 gemeten langs de Eyserbeek (N = 22). De minimale en maximale dichtheden kunnen per beek sterk variëren. Zo varieerde de dichtheid langs de Worm tussen 0 tot 1.9 ex/km beek. De relatief hoge dichtheden langs de Eyserbeek, Geleenbeek, Jeker en Worm zijn opmerkelijk, aangezien deze beken in verschillende opzichten tot de meest vervuilde in Zuid-Limburg behoren (zie verderop). Er moet op gewezen worden dat de gevonden aantallen slechts een deel vormen van de werkelijk aanwezige winterpopulatie. Immers, bij niet-vriezende winters kunnen de dieren zich ook op vele andere plaatsen ophouden (zie methode). De winterpopulatie van 1990/91 zal

Figuur 4: Gemiddelde vogeldichtheid (ex/km beek) van de acht belangrijkste Zuidlimburgse beken, samengevat voor de winters 1988/89 tot en met 1990/91. Alle soorten zijn samen genomen; de beken zijn gerangschikt naar belangrijkheid.

Tabel 3: Aantallen beekvogels per geteld beektracé in de winters 1988/89 tot en met 190/91 (ng = niet geteld).

Soortafkortingen: GGK=Grote Gele Kwikstaart; WP=Waterpieper; IJS=Ijsvogel; WH=Waterhoen; WG=Witgatje; DOD=Dodaars.

Beek	Aantal km geteld	Soort					
		GGK	WP	IJS	WH	WG	DOD
<i>a. Winter 1988/89</i>							
Geul	30	8	14	1	77	-	-
Eyserbeek	11	13	-	1	25	-	-
Sinselbeek	13	5	-	-	5	-	-
Gulp	10	3	0	1	2	2	-
Jeker	6	1	-	1	41	-	1
Worm	8	-	-	-	26	-	2
Rode Beek	10	6	2	-	1	-	-
Geleenbeek	7	5	-	2	135	-	8
Subtotaal	95	41	16	6	311	2	15
<i>b. Winter 1989/90</i>							
Geul	38	25	3	5	245	-	4
Eyserbeek	11	16	-	-	ng	-	-
Sinselbeek	13	4	-	1	12	-	-
Gulp	10	10	-	4	23	7	1
Jeker	6	1	-	-	29	-	-
Worm	8	12	-	2	15	-	2
Rode Beek	10	12	-	1	-	-	-
Geleenbeek	17	9	-	1	185	3	5
Anselderbeek	4	7	-	1	35	1	-
Subtotaal	117	96	3	15	614	11	12
<i>c. Winter 1990/91</i>							
Geul	37	33	23	14	322	-	6
Eyserbeek	11	22	-	2	62	-	2
Sinselbeek	13	9	-	-	2	-	-
Gulp	10	14	1	2	10	6	1
Jeker	6	9	-	-	51	-	2
Worm	8	15	3	1	24	-	2
Rode Beek	10	11	4	1	3	-	-
Geleenbeek	35	42	33	-	313	9	8
Anselderbeek	5	5	-	2	6	-	-
Vloedgraaf	7	5	5	-	7	5	1
Subtotaal	142	165	69	22	800	20	22
Grand totaal	354	302	88	43	1725	33	49

zeer zeker boven de 200 ex. uitkomen.

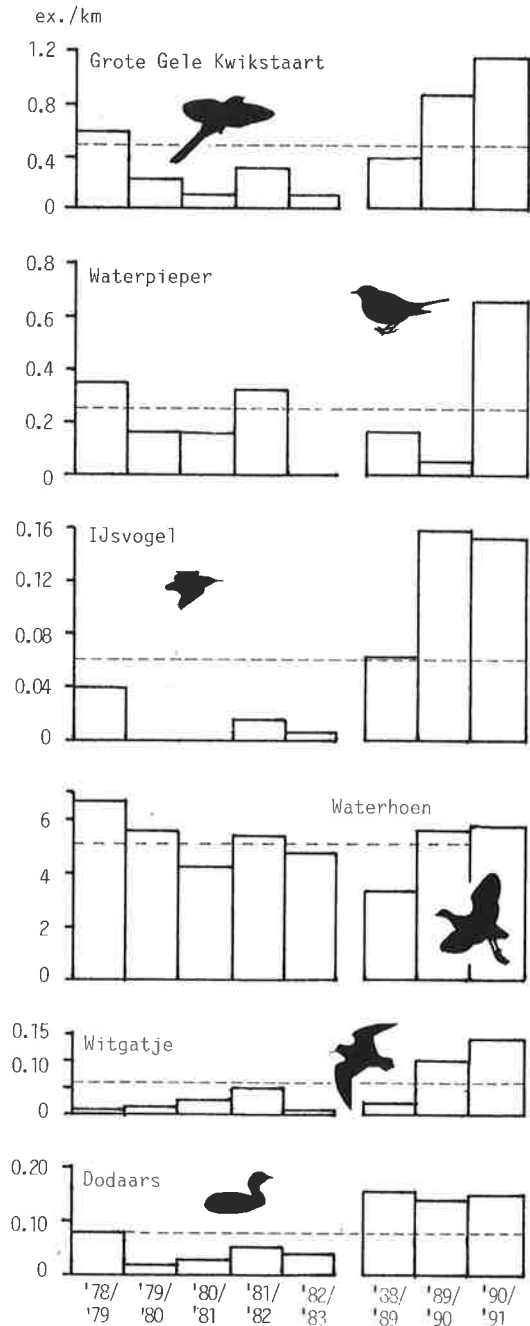
Langs de meeste beken kwam gemiddeld één Grote Gele Kwikstaart per km beek voor. Groepjes van meer dan 2-3 ex, zoals voorkomend bij de Waterpieper, werden niet aangetroffen. De afstand tussen de dieren was vaak opvallend regelmatig; mogelijk hangt dit samen met het feit dat ook in de winter territoria worden verdedigd. Het is meerdere malen gebleken dat, vooral tijdens mooie (vaak zachte) winterdagen, flink gezongen werd. Zo werden op 16 december 1990 langs de Geleenbeek tussen Geleen en Hoensbroek maar liefst 15 van de 31 waargenomen Grote Gele Kwikstaarten zingend aangetroffen. Daarbij werden ook verschillende territoriumconflicten waargenomen.

De stijgende lijn die de winterpopulatie van de Grote Gele Kwikstaart vertoont, komt overeen met de toename van de broedpopulatie. Deze steeg van 100-110 paar in 1988 naar de hoogste stand ooit van 160-180 broedparen in 1990; dit is een toename van bijna 40 % (Schepers & Schols, in voorb.). De winterpopulatie steeg in die jaren met minimaal 35 % (zie ook tabel 3).

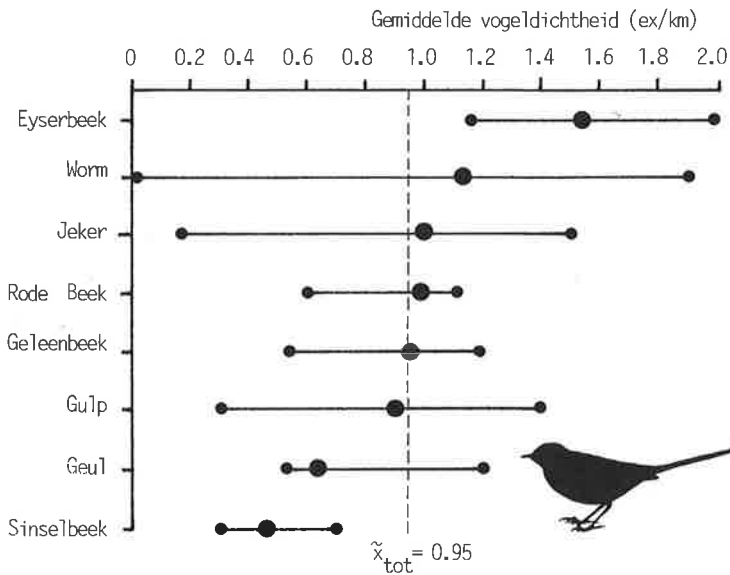
Het is overigens zeer de vraag of de eigen broedvogels in Zuid-Limburg overwinteren. Van de tijdens de laatste drie winters getelde 301 Grote Gele Kwikstaarten konden er met behulp van een telescoop 79 op aanwezigheid van ringen worden gecontroleerd (26 %). Hiertussen bevond zich, op 29 december 1989 langs de Gulp bij Kasteel Neubourg, slechts één gekleurde Grote Gele Kwikstaart. Deze was op 18 juli 1988 als nestjonge geringd langs de Geul te Partij in Wittem (afstand in vogelvlucht 2.2 km). Dit is het eerste bewezen geval van het overwinteren van een eigen broedvogel. In de jaren 1988 tot en met 1990 werden er in Zuid-Limburg in totaal 350 Grote Gele Kwikstaarten geringd, waarvan 260 gekleurde. Dit waren in hoofdzaak nestjongen. Nu zegt dit natuurlijk nog niet alles, maar de indruk dat de in Zuid-Limburg overwinterende Grote Gele Kwikstaarten overwegend dieren van elders zijn, lijkt hierdoor te worden bevestigd.

Waterpieper - *Anthus spinoletta spinoletta*

Als vanaf begin oktober de eerste Waterpiepers uit het Middeneuropese bergland het Nederlandse laagland bevolken (Witt, 1982), kan de soort ook langs de Zuidlimburgse beken worden aangetroffen. De hoofddoortrek vindt echter pas in de tweede helft van oktober en in november plaats (mediane datum 6 november; Ganzevles *et al*, 1985). De hoogste aantallen pleisterende vogels worden doorgaans in november en december waargenomen (zie ook Hustings, 1979b).

Figuur 5: Aantalsverloop van de zes onderzochte beekvogelsoorten in Zuid-Limburg in de periode 1978 tot en met 1991, uitgedrukt in het aantal ex/km beek (stippelijntje geeft gemiddelde van alle winters samen).

Figuur 6: Gemiddelde dichtheid (ex/km beek) van de Grote Gele Kwikstaart langs een aantal Zuidlimburgse beken, samengevat voor de winters 1988/89 tot en met 1990/91 (N = 284). De beken zijn gerangschikt naar belangrijkheid.

Het voorkomen van de Waterpieper langs de Zuidlimburgse beken vertoont in de loop van de jaren sterke fluctuaties (figuur 5). Zo werden in de winter 1982/83 en 1989/90 nauwelijks Waterpiepers waargenomen, terwijl in 1990/91 juist een recordaantal van 92 ex. werd gezien (tabel 3). Waar deze fluctuaties door worden veroorzaakt, is niet geheel duidelijk. Mogelijk is het tijdelijk ter beschikking komen of wegvallen van geschikte fourageermogelijkheden van invloed. Concentraties van Waterpiepers, zoals o.a. langs de Geul in de Heimansgroeve te Epen (1988/89 12 ex, 1990/91 16 ex) kunnen bij dergelijke lage aantallen het beeld natuurlijk sterk beïnvloeden. Dit soort concentraties waren tijdens de laatste drie wintertellingen overigens een uitzondering. De spreiding langs de beken was vrij regelmatig.

Als we naar de dichtheden per km beek kijken (figuur 5), zien we dat 1990/91 er met bijna 0.7 ex./km erg uitspringt. Dit komt vooral door hoge aantallen langs de Geul (23 ex.) en de Geleenbeek (33 ex.). De dichtheden waren hier resp. 0.6 en 0.9 ex/km beek. Langs 5 km Geleenbeek tussen Brommelen en Schinnen bedroeg de dichtheid zelfs 4.6 ex/km beek (N = 23), hetgeen zeer hoog is. Langs de Eyserbeek, Sinselbeek, Jeker en Anselderbeek werden in de laatste drie winters nimmer Waterpiepers aangetroffen. Ook de Waterpieper lijkt daarmee, net als de Grote Gele Kwikstaart, een voorkeur te hebben voor de meer vervuilde beken (zie discussie).

De Waterpieper is echter lang niet zo sterk aan de beken gebonden als de Grote Gele Kwikstaart. Meestal worden de vogels in bronmoerassen, ondergelopen weilanden of andere open,

moerassige plekken aangetroffen. Zoals bekend is de aanwezigheid van dergelijke biotopen in de Zuidlimburgse beekdalen zeer sterk teruggelopen als gevolg van drainages, egalisaties, overkluizingen en dergelijke (Schepers & Mulder, 1990). Fourageermogelijkheden voor de Waterpieper zijn dan ook erg schaars geworden. Hoewel rioolwaterzuiveringen met hun slibdroogbedden en bezinkingsbassins voor deze soort in het verleden erg in trek bleken, zoals te Hoensbroek en Schinveld (zie ook Hustings, 1979b), werden hier tijdens de drie midwintertellingen geen opvallende concentraties Waterpiepers aangetroffen.

Ijsvogel - *Alcedo atthis*

De Ijsvogel maakte tijdens de drie meest recente wintertellingen een aardige come-back (figuur 5). Was het aantal waargenomen Ijsvogels in de periode 1979 tot en met 1987 op de vingers van één hand te tellen, in de winters van 1989/90 en 1991/91 bedroeg het aantal overwinteraars vermoedelijk enkele tientallen exemplaren. Net als bij de Grote Gele Kwikstaart vertoont de winterpopulatie een analoog verloop als de broedpopulatie: deze steeg van 0-4 paar in 1988 naar minimaal 15 paar in 1990. Ook voor de Ijsvogel lijken de zachte winters dus hun vruchten te hebben afgeworpen.

De dichtheid van de Ijsvogel bereikte in de winters 1989/90 en 1990/91 een niveau van ca. 0.16 ex/km beek. Hierbij moeten we bedenken dat er nogal wat beken zijn geteld die volkomen ongeschikt zijn voor de Ijsvogel (b.v. grote delen van de Geleenbeek en de Vloedgraaf). De maximale dichtheid werd aangetroffen langs de Geul en de

Gulp met 0.4 ex./km, oftewel één IJsvogel per 2.5 km beek.

In tegenstelling tot Waterpieper en Grote Gele Kwikstaart, moet de IJsvogel het wel degelijk hebben van de schone beken. Indien we de betekenis van de verschillende beken gedurende de drie meest recente winters samenvatten, dan blijken Geul en Gulp het hoogst te scoren (figuur 7). Dit beeld wordt echter enigszins beïnvloed door een tweetal factoren, nl. de aanwezigheid van alternatieve fourageermogelijkheden en de natuurlijksgraad van de beken. Zo kan een beek flink vervuild en tevens genormaliseerd zijn (zoals de Geleenbeek) en daarmee ongeschikt voor de IJsvogel, de aanwezigheid van plassen en vijvers in de directe nabijheid kunnen dan wel overwinteringsmogelijkheid bieden (in het geval van de Geleenbeek bv. de Muldersplas bij Schinnen en de Kathagerbeemden bij Nuth).

Beken die veel biotoopvariatie vertonen, relatief schoon zijn en bovendien aanvullende fourageermogelijkheid bieden (zoals de Gulp en de Geul met diverse kasteelvijvers, forellenwekerijen e.d.) zijn het meest geschikt voor de IJsvogel.

Overigens bestaat de indruk dat de meeste overwinterende IJsvogels mannetjes zijn. Van de

10 IJsvogels die in de winter 1990/91 op geslacht werden gedetermineerd, waren er 8 mannelijk.

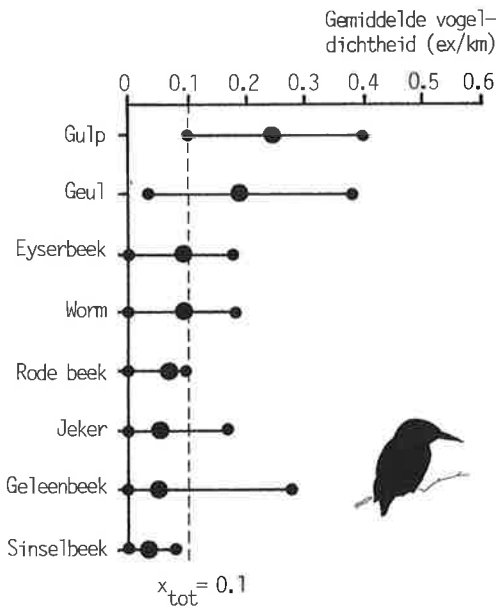
Waterhoen - *Gallinula chloropus*

Veruit de talrijkste beekvogel is het Waterhoen. Elke winter wordt deze soort met honderden exemplaren langs de beken aangetroffen, waarbij 1990/91 wel de kroon spande met 800 stuks (tabel 3). Het aantalsverloop over de laatste drie winters is stijgende, met in 1990/91 gemiddeld bijna 6 hoentjes per km beek. Dit niveau is echter nog niet zo hoog als in het begin van de telperiode (1978/79), toen het gemiddelde bijna 7 ex/km was. Gezien dit verloop kan ook het Waterhoen tot de wintergevoelige soorten gerekend worden.

Het zal duidelijk zijn dat ook bij het Waterhoen de aantallen per beek sterk kunnen verschillen (figuur 8). De meest brede beken zoals de Geleenbeek, Jeker en Geul, hadden gemiddeld over de laatste drie winters, dichtheden van resp. 10.5, 6.7 en 6.1 ex/km. De overige beken liggen daar redelijk ver onder. Wederom valt op dat de meest vervuilde beken (Geleenbeek en Jeker) de hoogste dichtheid bezitten.

Waterhoentjes lijken in de winter een voorkeur te hebben voor de meest verontreinigde beken (foto H. Koks).

Figuur 7: Gemiddelde dichtheid (ex/km beek) van de IJsvogel langs een aantal Zuidlimburgse beeken, samengevat voor de winters 1988/89 tot en met 1990/91 (N = 39). De beeken zijn gerangschikt naar belangrijkheid.

Langs natuurlijke beeken met veel bochten, overhangende wortelstronken en ruige oevers zijn Waterhoentjes zeer lastig te tellen. De aantallen langs dit soort onoverzichtelijke beeken kunnen behoorlijk onderschat zijn (vooral langs de Geul). Waterhoentjes zijn, behalve in stadsparken, nogal schuw en rennen al op vrij grote afstand weg, duiken de begroeiing in of verstoppen zich onder water. Wat dat betreft is de genormaliseerde Geleenbeek (helaas) heel wat overzichtelijker. De gladgeschorene taluds, het ontbreken van wortelkluiven, bomen, ruige oevervegetatie en de aanwezigheid van de onvermijdelijke schouwpaden leveren hier vergezichten op waarbij van grote afstand Waterhoentjes nauwkeurig kunnen worden geteld. Dit is echter niet de reden waarom langs de Geleenbeek zoveel Waterhoentjes werden geteld (in de drie laatste winters resp. 19.3, 10.9 en 8.9 ex/km, N = 633). Hoofdoorzaak hiervan is dat grenzend aan de Geleenbeek (gelukkig) nog steeds enkele zeer geschikte biotopen voor Waterhoentjes voorkomen, zoals allerlei natte ruigten, moerasjes e.d. die voldoende dekkingmogelijkheid bieden. De beek zelf functioneert puur als voedselbron. Juist waar dit soort terreinen grenzen aan de beek,

worden concentraties van Waterhoentjes aangetroffen. Rust is daarbij eveneens van belang. Zo werden in de, niet voor publiek toegankelijke, Kathagerbeemden reeds diverse jaren flinke aantallen hoentjes geteld, zoals op 16 december 1990 125 ex. Ook kasteel- en parkvijvers zijn plekken waar zich concentraties bevinden, maar tijdens de tellingen werd getracht alleen de langs de beek fouragerende dieren te tellen.

Langs beken zonder begroeiing of nabije geschikte biotopen (beken door open landschap) is het Waterhoentje bijzonder schaars: op een dergelijk traject van de Geleenbeek en de Vloedgraaf tussen Sittard en Roosteren werden in december 1990 slechts 5 Waterhoentjes waargenomen (dichtheid ca. 0.3 ex/km).

Dit zegt genoeg over de gevoeligheid van deze soort voor de normalisatie van beeklopen.

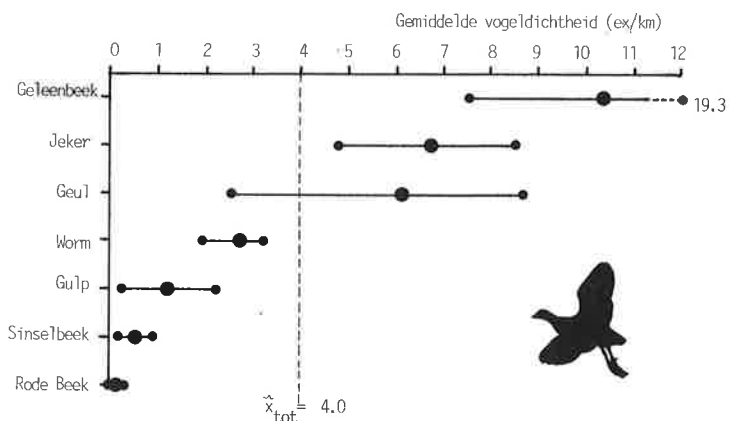
Witgatje - *Tringa ochropus*

Nederland ligt aan de noordgrens van het overwinteringsgebied van het Witgatje. Desalniettemin heeft ook deze soort een toename gekend gedurende de laatste drie winters. De aantallen zijn echter erg laag (tabel 2 en 3), zodat de dichtheden in de beste winter niet hoger zijn dan gemiddeld 0.15 ex/km oftewel 1 ex. per 6.5 km beek (figuur 5). Het aantalsverloop wijst daarmee, evenals de bovenbeschreven soorten, op een duidelijke gevoeligheid van het Witgatje voor strenge winters (zie ook Heg, 1988).

Bij het Witgatje valt op dat er sprake is van zeer trouwe overwinteringsplekken. Zo worden langs de Gulp en de Geleenbeek bijna elk jaar Witgatjes op precies dezelfde plekken waargenomen. Ook Heg (1988) en OAG Münster (1989) melden een grote plaatstrouw aan een eenmaal gekozen overwinteringsplek. Deze plekken zijn vaak slib- of slikrijk, zoals een regelmatig droogvallende stuwvijver in het kasteelpark te Neubourg. Maar ook langs de beken zelf wordt gefourageerd langs slikranden en dergelijke. Opmerkelijk is dat de Geleenbeek en de Vloedgraaf de enige beeken zijn waar de Witgatjes voortdurend langs de beek zelf fourageren.

Langs de Geul, Eyserbeek, Sinselbeek, Jeker, Worm, Rode Beek en Anselderbeek werden geen enkele winter Witgatjes aangetroffen. Overigens is het langdurig verblijf van Witgatjes langs stromend water opmerkelijk. Heg (1988) vond een nadruk van overwinterende Witgatjes bij stromend water in het winterhalfjaar in het Rijk van Nijmegen, hetgeen volgens hem mogelijk samenhangt met het niet of veel minder snel dichtvriezen van deze wateren bij invallende koude.

Figuur 8: Gemiddelde dichtheid (ex/km beek) van het Waterhoen langs een aantal Zuidlimburgse beken, samengevat voor de winters 1988/89 tot en met 1990/91 (N = 1491). De beken zijn gerangschikt naar belangrijkheid.

Dodaars - *Tachybaptus ruficollis*

Van de Dodaars werden slechts lage aantallen aangetroffen. Echter ook voor deze soort gelden de laatste drie winters als de beste winters met als maximum 22 ex. in 1990/91 (tabel 2, 3). De dichtheden liggen beneden de 0.2 ex/km (figuur 5). Vooral de grotere beken zoals de Geul, Geleenbeek en Worm zijn in trek, maar sporadisch werd de soort ook op andere beken waargenomen. De Geleenbeek neemt echter bijna 45 % van het aantal exemplaren van de laatste drie winters voor haar rekening (N = 21). De Dodaars werd hier elke

winter, meestal in kleine groepjes, waargenomen. De soort bevindt zich meestal in langzamer stromende, iets diepere delen van de beek, zoals buitenbochten, dode armen en afgesneden meanders.

De kleine aantallen waargenomen Dodaarzen maken het moeilijk iets te zeggen over de aantalsontwikkeling. Een toename zou opmerkelijk zijn, aangezien in diverse overwinteringsgebieden van deze soorten gestage afnames worden gemeld, onder meer in verschillende delen van Duitsland en Zwitserland (Schifferli, 1989; Klaffke, 1990; Bezzel & Hashmi, 1989).

Het aantal overwinterende Dodaarzen op de Zuidlimburgse beken bedraagt slechts enkele tientallen exemplaren (foto: H. Koks)

Overwinterende beekvogels en waterkwaliteit

Bij de soortbeschrijvingen kwam naar voren dat voor een aantal van de onderzochte soorten een relatie lijkt te bestaan tussen het aantal exemplaren de waterkwaliteit van de beken. Het valt op dat zowel Grote Gele Kwikstaart, Waterpieper, Waterhoen als (zij het in mindere mate) Witgatje en Dodaars tijdens de midwinter het talrijkst zijn langs de meest verontreinigde beken. Dit blijkt uit het totaalbeeld per beek (figuur 5), alsook uit de gegevens per soort, met name Grote Gele Kwikstaart en Waterhoen (figuur 6 en 8). Geleenbeek, Eijserbeek en Worm, de meest vervuilde beken (Tolkamp, 1990), blijken van deze laatste twee soorten de hoogste dichtheden te bezitten!

Deze constatering zou in tegenspraak zijn met het feit dat, zeker wat betreft de Grote Gele Kwikstaart, bekend is dat deze heldere, schone en bovendien natuurlijke beken preferereert boven de vervuilde, althans in het broedseizoen (Glutz & Bauer, 1985; Kwak, 1979; Schepers & Schols, 1990). Met name voor deze soort werd de nieuwsgierigheid opgewekt naar de juistheid van deze veronderstelling en de oorzaak van dit mogelijke fenomeen.

Overwinterende Witgatjes blijken zeer plaats-trouw te zijn (foto R. Schols)

Het vermoeden rees dat dit iets te maken zou kunnen hebben met het voedselaanbod. De enige aanwijzing die hiertoe in de literatuur werd gevonden in een studie naar de overwintering van deze soort is Rheinland-Pfalz en Hessen (Duitsland). Hier werd geconstateerd dat de Grote Gele Kwikstaart langs middenlopen van beken vooral langs zwaarbelaste trajecten overwintert (Kaiser, 1990). Als voedsel dienden vooral plantaardige stoffen, zwevende deeltjes en vrij grote organische deeltjes (uit huishoudelijk afvalwater).

Als organische (macro-)verontreinigingen inderdaad van belang zijn als voedselbron voor Grote Gele Kwikstaarten in de winter, dan zou er een positief verband moeten bestaan tussen deze waterkwaliteitsfactor en de dichtheid van deze soort langs de beken.

In figuur 9 is een veel gebruikte maat voor de graad van organische belasting van beken, de saprobie-index (Tolkamp, 1990), uitgezet tegen de dichtheid van Grote Gele Kwikstaarten langs een aantal Zuidlimburgse beken. De dichtheden zijn gemiddeld over de winters 1988/89 tot en met 1990/91, de saprobie-indexen zijn afkomstig uit 1986 (WZL, 1988). De saprobie-index is een biologische beoordelingsindex, gebaseerd op het voorkomen van soorten macrofauna-organismen, de aantallen van die soorten en hun gevoeligheid voor organische belasting. Hoe hoger de indexwaarde van een beek, hoe hoger de mate van organische belasting. De index kan variëren tussen 1.0 en 4.0 en is ingedeeld in 7 klassen.

In figuur 9 zien we dat alle onderzochte beken vallen in de categorieën matig tot sterk organisch belast, maar dat hierin enige spreiding zit. De veronderstelling, dat sterker belaste beken meer Grote Gele Kwikstaarten herbergen, lijkt door deze grafiek bevestigd te worden. De Geleenbeek (traject 2) en de Eijserbeek kennen de hoogste dichtheden

en bevatten volgens de metingen van het WZL tevens de meeste organische verontreinigingen (de Eijserbeek bestaat zelfs uit ca. 2/3 lozingswater). De dichtheid van de Grote Gele Kwikstaart langs de Jeker is opvallend laag in vergelijking met het belastingsniveau. Na 1986 is hier echter een zuiveringsinstallatie in werking getreden, zodat dit mogelijk de reden is dat de gemiddelde dichtheid hier laag is. De Grote Gele Kwikstaart lijkt in de winter dus een indicatorsoort voor organisch belaste beken!

Iets soortgelijks vond Hustings (1979b) bij in Zuid-Limburg overwinterende Waterpiepers, die eveneens een duidelijke voorkeur hadden voor de meest verontreinigde beken, hetgeen volgens hem kon samenhangen met de aanwezigheid van meer en voedselrijker slib.

Ook voor de andere onderzochte beekvogelsoorten zou, gezien hun beekvoorkeuren, deze factor van betekenis kunnen zijn, zoals Waterhoen, Witgatje en Dodaars. Voor de Ijsvogel gaat dit verhaal duidelijk niet op (figuur 7): voor deze soort valt langs de vervuilde beken natuurlijk veel minder voedsel te halen (minder aanbod en meer water-troebeling).

Gezien de succesvolle inspanningen die gedurende de afgelopen jaren zijn verricht om de waterkwaliteit van de Zuidlimburgse te verbeteren (zie Tolkamp, 1990), is het natuurlijk wrang te moeten constateren dat in de winter juist de meeste beekvogels langs de meest vervuilde beken te vinden zijn.

Bij deze situatie dient echter een aantal belangrijke bedenkingen geplaatst worden. Ten eerste kan uit het bovenstaande geconstateerd worden dat het aantal overwinterende beekvogels in feite onnatuurlijk hoog is, omdat de overlevingskansen als gevolg van het grotere voedselaanbod hoger is. Tijdens strenge winters kunnen de verliezen dan des te groter zijn. In een situatie met zuivere beken

(met meer voedsel) zou immers een groter aandeel van de populatie weggetrokken zijn. Ten tweede is natuurlijk van belang dat de dieren via het voedsel, juist langs de meest vervuilde beken, allerlei verontreinigingen binnen kunnen krijgen, zoals zware metalen, pcb's, bestrijdingsmiddelen e.d.). Deze kunnen van invloed zijn op overlevingskans, reproductie etc.

Kortom, het is dus maar de vraag of de huidige situatie wel zo gunstig is als zij lijkt. Het is in ieder geval verre van natuurlijk. De vogelaar, die langs de vervuilde beken veel beekvogels aantreft, dient zich dit goed te realiseren.

Daarnaast is nader onderzoek naar de relatie van de waterkwaliteit en beekvogels en de mogelijke effecten hiervan zeer gewenst.

Dankwoord

De volgende waarnemers telden één of meer winters in de periode 1988/89 tot en met 1990/91 mee: F. Hustings, R. Schols, G. van Leeuwen, K. Lemmens, T. van den Broek, L. Verheggen, H. Erkenbosch, J. van der Coelen, W. van der Coelen, J. Pöschkens, R. Foppen, Echtp. Houbraken, W. Quadackers, R. van der Laak, L. van de Loo. Losse meldingen werden ontvangen van J. Jansen, P. Wouters, M. Dolmans, J. Hageman en J. Wouters. F. Hustings wordt bedankt voor het ter beschikking stellen van de basisgegevens van de winters 1978/79 tot en met 1982/83 en relevante literatuur. Karel Lemmens leverde aanvullende informatie over

geslachtsverhouding bij de IJsvogel. R. Schols en A. Paarlberg gaven waardevolle suggesties. H. Tolkamp en J. Roumen van het Waterschap Zuiveringsschap Limburg stelden gegevens beschikbaar over en gaven adviezen met betrekking tot de waterkwaliteit.

Literatuur

Bezzel, E. & D. Hashmi. 1989. Nimmt der Zwergtaucher (*Tachybaptus ruficollis*) ab? Indextrends von Rastbeständen aus Südbayern. Die Vogelwelt 110 (2): 42-51.

Ganzevles, W. et al. 1985. Vogels in Limburg. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg Reeks 35: 5-15. Maastricht.

Gatter, W. & W. Müller. 1977. Winterbestandszählungen an Gebirgsstelzen *Motacilla cinerea*. Anz. Orn. Ges., Bayern 16: 58-67.

Glutz von Blotzheim, U. & K. Bauer. 1985. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 10. Passeriformes (Teil 1). Motacillidae-Prunellidae. Wiesbaden.

Heg, D. 1998. Het overwinteren van het Witgatje *Tringa ochropus* in het Rijk van Nijmegen. Limosa 61 (3/4): 113-118.

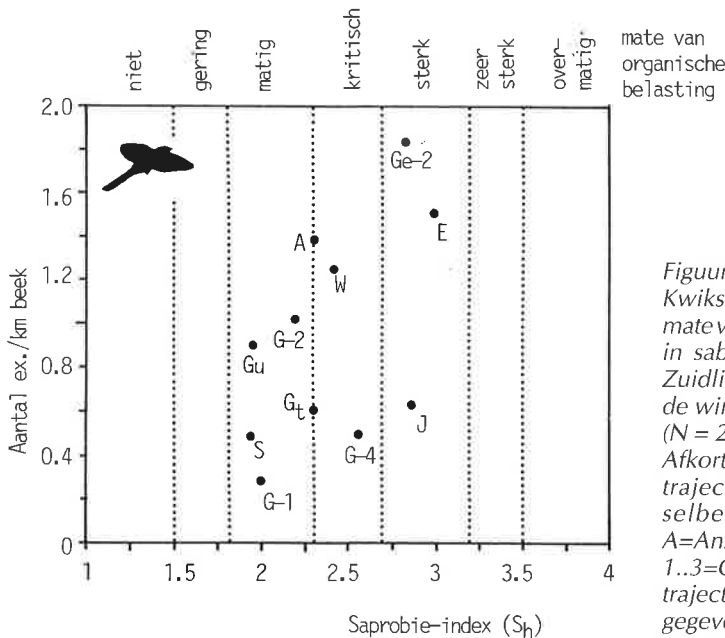
Hustings, F. 1979a. Midwintertellingen van o.a. Grote Gele Kwikstaart aan enkele Zuidlimburgse beken (dec. 1978/jan. 1979). In Vogelvlucht 2: 4-12.

Hustings, F. 1979b. Waterpiepers, Witte Kwikstaarten en andere vogels op een waterzuiveringsinstallatie. In Vogelvlucht 2: 14-21.

Hustings, F. 1980. Wintertelling langs de Zuidlimburgse beken, winter 1979. In Vogelvlucht 3: 85-89.

Hustings, F. 1981. Resultaten van de bekendtellingen in de winter 1980-1981. In Vogelvlucht 4: 138-143.

Kaiser, A. 1990. Brutverbreitung, Dichte, Bruterfolg und Überwinterung der Gebirgsstelzen (*Motacilla cinerea*) in Hunsrück, Rheingau und Rheinessen. Fauna Flora Rheinland-

Figuur 9: De dichtheid van de Grote Gele Kwikstaart (ex/km beek) in relatie tot de mate van organische belasting (uitgedrukt in sabrobie-index) langs verschillende Zuidlimburgse beken, samengevat voor de winters 1988/89 tot en met 1990/91 (N = 284).

Afkortingen: Gu=Gulp; G-1..4=Geul, traject 1..4; Gt=Geul-totaal; S=Sin-selbeek; E=Eyserbeek; W=Worm; A=Anselderbeek; R=Rode Beek; Ge-1..3=Geleenbeek, traject 1..3; enkele trajecten ontbreken a.g.v. onvoldoende gegevens.

Pfalz 6 (1): 201-226.

Klaffke, O. 1990. Rückgang des Rastbestandes des Zwergtauchers *Tachybaptus ruficollis* an einem Rastplatz in Nordrhein-Westfalen. Die Vogelwelt 111 (4): 160-163.

KNMI, 1978 t/m 1990. Maandelijks Overzicht der Weersgesteldheid in Nederland. De Bilt.

Kramer, H. 1968. Zählung von Bachvögeln in der Eifel und Beobachtungen zur Biologie der Wasseramsel. *Emberiza* 1: 184-187.

Kwak, R. 1979. De Grote Gele Kwikstaart *Motacilla c. cinerea* Tunst. in de Zuidoost-Achterhoek. Rapport Zoologisch Laboratorium Afdeling Dieroecologie, K.U. Nijmegen.

Ornithologische Arbeitsgemeinschaft Münster, 1989. Zum Wintervorkommen des Waldwasserläufers *Tringa ochropus* in den Rieselfeldern Münster. Die Vogelwelt 110 (4): 130-142.

Reicholf, J.H. 1988. Die Wassertrübung als begrenzender Faktor für das Vorkommen des Eisvogels (*Alcedo atthis*) am unteren Inn. *Egretta* 31 (1-2): 98-105 (sonderheft).

F. Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

TREKKENDE MORINELPLEVIER TE SPAUBEK EN ITTEREN

Frans Schepers

Op 2 september 1990 werd bij het Vrouwenbos te Spaubeek door ondergetekende, tesamen met R. Schols, om 07.55 uur een trekkende Morinelplevier *Morinellus morinellus* waargenomen. De vogel werd opgemerkt door een éénlettergrepige, luide roep. Deze roep leek veel op die van een Bonte Strandloper, maar had ook enigszins de kenmerkende, klaaglijke klank van een Goudplevier. Na enige seconden werd de middelgrote plevier ontdekt, laag en met hoge snelheid in zuidwestelijke richting vliëgend. Even leek het erop dat de vogel ging neerstrijken op één van de nabij gelegen akkerpercelen, maar dit bleek na controle niet het geval te zijn.

Opmerkelijk genoeg werd diezelfde ochtend, omstreeks 08.15 uur, dus circa 20 minuten later, door K. Lemmens, P. & J. Wouters en P. Nijskens te Itteren/Neerharen (ten noorden van Maastricht) eveneens een langstreckende Morinelplevier opgemerkt, die uit noordoostelijke richting kwam aanvliegen. Ook hier werd de vogel opgemerkt door de opvallende roep. Voor slechts enkele seconden streek de vogel neer op een akkerperceel, om vervolgens verder te vliegen. Itteren/Neerharen ligt ongeveer 10 kilometer ten WZW van Spaubeek. Gezien de vliegrichting en de tijdstippen is het zeer waarschijnlijk dat het hier dezelfde vogel betrof als in Spaubeek.

Schepers, F. & T. Mulder, 1990. De Zuidlimburgse beken en beekdalen als groene aders in het landschap: een ontwikkelingsperspectief. In: *Beken en Beekdalen in Zuid-Limburg*. Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks XXXVIII, Afl. 1: 122-132.

Schepers, F. & R. Schols 1990. De betekenis van de Zuidlimburgse beken voor de fauna. *Vogels*. In: *Beken en beekdalen in Zuid-Limburg*. Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks XXXVIII, Afl. 1: 39-49.

Schols, R. & F. Schepers, 1990. Waarnemingen van gekleuringde Grote Gele Kwikstaarten. *Limburgse Vogels* 1 (1): 28.

Tolkamp, H.H. 1990. Ontwikkeling van de waterkwaliteit in de Zuidlimburgse beken. In: *Beken en Beekdalen in Zuid-Limburg*. Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XXXVIII, Afl. 1: 89-101.

Waterschap Zuiveringsschap Limburg, 1988. Biologische waterbeoordeling op grond van macrofauna-onderzoek met behulp van diverse Saprobie-systemen in de Limburgse waterlopen in 1986. Gestencild rapport, Roermond.

Witt, K. 1982. Der Bergpieper (*Anthus sp. spinoletta*) als Gast im Nördlichen Mitteleuropa. *Vogelwelt* 103: 90-111.

Dit is de negende waarneming van een Morinelplevier in Limburg. Schols (1985) vermeldt dat alle waarnemingen tot en met 1985 vielen in de periode eind augustus/begin september. Daarna zijn nog de volgende waarnemingen uit het Nederlands/Belgische Maasdal bekend geworden, welke passen in dit beeld:

- 26 augustus 1989, 4 exemplaren te Maasmechelen, pleisterend op afgraving Gravelco (B): 2 adulte en 2 juveniele exemplaren (P. & J. Wouters, K. Lemmens).
- 26 augustus 1989, 1 exemplaar te Itteren (NL)/Neerharen (B), langsvliëgend.

Normaal worden in het voorjaar, met mei als de beste maand, de meeste Morinelplevieren in Nederland waargenomen. De Morinelplevier broedt in Europa op schaars begroeide (hoog)vlatkes in Schotland, Fenno-Scandinavië en het noorden van Rusland. Verder broeden hooguit enkele tientallen paren in de alpine regionen. De soort overwintert in de halfwoestijnen van Noord-Afrika, het Midden-Oosten en Iran (SOVON, 1987).

Literatuur

Schols, R. 1985. De Morinelplevier in Limburg: een voorspelbare dwaalgast? *Natuurhistorisch Maandblad* 74 (12): 241-242.

SOVON. 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. SOVON, Arnhem.

Frans Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard

OPMERKELIJKE TREK VAN WESPENDIEVEN BOVEN VALKENBURG

Raymond Pahlplatz

Tijdens het voorjaar van 1990 verbleven Erik Lam en ondergetekende twee maanden in Zuid-Limburg om voor de Nederlandse Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten onderzoek te doen in het Gerendal.

Op 21 mei werden al rond 9 uur 's ochtends enkele Wespendieven *Pernis apivorus* waargenomen, trekkend in noordwestelijke richting. De Wespendieven kwamen aanvliegen over de hellingbossen bij Valkenburg, waarna de vogels het Geuldal over moesten steken. Vaak werd er naar de richting gezocht en cirkelden de vogels enkele malen rond boven de stad. Een afwijkende vogel zorgde voor enige paniek en geprobeerd werd deze vogel terug te vinden door snel naar het Maasdal te fietsen. Deze vogel werd helaas niet meer terug gevonden. Bij Amby werd even omhoog gekeken, en alweer kwam er een groep van 8 Wespendieven overgevlogen. Besloten werd om snel naar Valkenburg terug te fietsen, om daar vanaf ons balkon de overtrekkende roofvogels te tellen. Even voor Valkenburg (Cauberg) kwam weer een groepje van 4 Wespendieven overgevlogen.

Van half twee tot vier uur kwamen in het totaal nog 23 Wespendieven over, veelal in kleine groepjes. In totaal werden er die dag 38 Wespendieven opgemerkt. De volgende dag werden tijdens het veldwerk in het Oombos nog diverse malen overtrekkende Wespendieven gezien, in totaal 5 exemplaren. Het werkelijke aantal zal veel hoger

Wespendief (foto H. Koks)

hebben gelegen, maar door het onderzoek (botanisch) werd er meer omlaag als omhoog gekeken.

Waarschijnlijk zijn de Wespendieven door de aanhoudende oostenwind enigszins afgedreven van hun normale trekroute. Dat verdrifting in het voorjaar kan optreden wordt geconstateerd door SOVON (1987) en Ganzevles et al (1985). Met name 13, 14 en 15 mei 1980 te Echt (250 exemplaren) is hiervan een goed voorbeeld.

Literatuur

Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurh. Gen. in Limburg, reeks 35: 5-15. Maastricht.
SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. Arnhem.

Raymond Pahlplatz, Dr. Kanterslaan 203, 5361 NE Grave

EEN LATE BONTE VLIEGENVANGER TE STEYL

Willem Scheres

Op 3 november 1990 werd er in het kloosterpark te Steyl (gemeente Tegelen) tussen 13.50 en 14.15 uur een wijfje of onvolwassen Bonte Vliegenvanger waargenomen. De vliegenvanger hield zich voornamelijk op in ca. 80 jaar oude esdoorns en eiken. De vogel bleef soms langere tijd op een tak zitten om uit kijken naar langsvliegende insecten. Meestal werden echter jachtvluchten uitgevoerd tussen boomtakken of tussen de bomen. De conditie van de vogel was waarschijnlijk niet optimaal omdat het verenkleed er slordig uitzag en de vogel nogal ineengedoken op de takken zat. Bovendien was de vliegenvanger weinig schuw.

De bovenzijde van de vogel was bruin met op de vleugels enkele smalle witte strepen. De borst waarvan de veren sterk opgezet waren, was licht grijs. Het gevolg van de opgezette borstveren was dat de grijze onderkant van deze veren zichtbaar werd. De donkere iets ingekepte staart was voorzien van witte onderstaartdekveren. De snavel was zwart en puntig.

Novemberwaarnemingen van de Bonte Vliegenvanger zijn erg schaars. In de Atlas van de Nederlandse vogels (SOVON, 1987) komen geen meldingen uit november voor. De oktoberwaarnemingen uit deze atlas hebben vooral betrekking op de Noordhollandse kust en de Waddeneilanden. Hens (1965) geeft als laatste

datum voor Limburg 28 september 1928 (Houthem) en voor België geeft hij als laatste datum 1 november 1949. In de provincie Groningen werden op 14 november 1981 2 exemplaren waargenomen (Boekema et al, 1983).

Literatuur

Boekema, E.J., P. Glas en J.B. Hulscher, 1983. De Vogels van de provincie Groningen. Groningen.
Hens P.A., 1965, Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg, benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publ. van het Natuurh. Genootschap in Limburg, Maastricht.
SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels, Arnhem.

Willem Scheres, Maliestraat 9, 3581 SH Utrecht.

KLEINE VLIEGENVANGER BIJ TÜDDERN

J.R. Jansen

Op zondag 17 september 1989, besloten mijn echtgenote en ik een wandeling te gaan maken in het Tüddernder Bos, vlak over de grens bij Sittard in Duitsland. Tijdens het uitstappen uit onze auto op een parkeerplaats kwam uit het bos een vogeltje aanvliegen dat op ca. 10 meter afstand op een tuinkekje ging zitten, waarna het weer in het bos

verdween.

Ik had zodoende voldoende tijd om mijn kijker te pakken en in te stellen. Mijn eerste reactie door gedrag en zit, "dit is een Grauwe Vliegenvanger", werd gelogenstraft door het zien van een bleek geel/oranje keel, de lichte borst en de witte zijstreep op de staart. Daar het duidelijk geen Roodborst was, volgende determinatie aan de hand van Peterson et al. (1984).

Dit leidde al snel tot de conclusie: Kleine Vliegenvanger!

Waarschijnlijk betrof het een ♂ of een juveniel ♂. Voor zover bekend zijn deze eeuw in Limburg slechts drie waarnemingen van de Kleine Vliegenvanger gedaan (Ganzevles et al, 1987). In het aangrenzende Rijnland is de soort eveneens een zeer bijzondere verschijning, getuige het geringe aantal van zeven gevallen tussen 1948 en 1984 (Mildenberger, 1984).

Literatuur

Ganzevles, W. et al. 1987. Vogels in Limburg. Publ. Natuurhistorisch genootschap in Limburg, Maastricht.
Mildenberger, H. Die Vögel des Rheinlandes. Band 2. Gesellschaft Rheinischer Ornithologen, Greven.
Peterson, R.T., G. Mountfort & P.A.D. Hollom. 1984. Petersons Vogelgids. Amsterdam/Brussel.

J.R. Jansen, Bilderdijklaan 5, 6165 EA Geleen

SOVON IN DE REGIO

In deze rubriek wil de redactie van Limburgse Vogels plaats maken voor nieuws van het SOVON-front in onze provincie. De SOVON-projecten vormen de spil voor veel vogelaarsactiviteit en via deze rubriek kan projectnieuws van regionaal of provinciaal karakter onder een breed publiek bekend gemaakt worden (dus niet alleen onder de SOVON-medewerkers zelf). Het is overigens geenszins de bedoeling een overlap te krijgen met de landelijke nieuwsbrief van SOVON: 'SOVON-nieuws'.

In deze eerste uitgave van deze nieuwe rubriek een bericht van het BSP-niet broedvogels in district 18 (Zuid-Limburg) en het Punt Transect Tellingen Project.

BSP-NIET BROEDVOGELS VAN START: EERSTE RESULTATEN UIT ZUID-LIMBURG

Het Bijzondere Soorten Project voor niet-broed-

vogels (afgekort BSP-NB) belooft een leuk project te worden. Niet alleen omdat het betrekking heeft op een groep bijzondere vogelsoorten, maar ook omdat het bij vele mensen blijkt aan te slaan. Het doorgeven van waarnemingen is relatief eenvoudig (én kosteloos!), en het is bijzonder interessant deze gegevens in hun landelijke context te zien (zie bijvoorbeeld SOVON-Nieuws nr 1-1991).

Voor een aantal BSP-NB soorten vervult Zuid-Limburg een belangrijke functie, zoals bijvoorbeeld Kraanvogel, Rode Wouw, IJsvogel, Duinpieper, Europese kanarie en Ortolaan. Van deze soorten kunnen naar verhouding grotere aantallen worden gezien dan in de rest van het land. Maar dat het niet bij deze soorten blijft, blijkt wel uit tabel 1. In deze tabel is de stand van zaken voor district 18 tot 1 januari 1991 weergegeven, waarbij onderscheid is gemaakt in het aantal waarnemingen en het aantal

Tabel 1: Binnengekomen waarnemingen in het kader van het BSP-niet broedvogels in district 18 (Zuid-Limburg) in 1989 en 1990 (stand van zaken tot 1 januari 1991).

Soort	1989		1990		Totaal	
	Aantal wrn.	ex.	Aantal wrn.	ex.	Aantal wrn	ex.
Ijsduiker	2	2	-	-	2	2
Kwak	1	1	2	3	3	4
Zwarte Ooievaar	1	1	2	3	3	4
Ooievaar	2	2	4	4	6	6
Casarca	9	16	1	1	10	17
Witoogend	1	1	-	-	1	1
Zwarte Wouw	9	13	13	13	19	26
Rode Wouw	19	19	32	33	51	52
Zeearend	1	1	-	-	1	1
Grauwe Kiekendief	1	1	1	1	2	2
Visarend	8	8	7	7	15	15
Roodpootvalk	1	1	1	1	2	2
Smelleken	5	5	3	3	8	8
Slechtvalk	10	10	3	3	13	13
Kraanvogel	29	5396	14	877	43	6273
Steltkluut	3	4	-	-	3	4
Morinelplevier	1	1	2	2	3	3
Temmincks						
Strandloper	2	3	-	-	2	3
Zwartkopmeeuw	1	1	1	1	2	2
Geelpootmeeuw	15	18	12	22	27	40
Grote Burgemeester	1	1	-	-	1	1
Velduil	1	1	3	3	4	4
Ijsvogel	81	117	79	134	160	251
Hop	-	-	1	1	1	1
Draaihals	2	2	-	-	2	2
Strandleeuwerik	2	3	-	-	2	3
Duinpieper	3	3	2	6	5	9
Rouwkwikstaart	2	2	4	4	6	6
Grote Pieper	1	1	-	-	1	1
Pestvogel	-	-	4	202	4	202
Waterspreeuw	4	5	-	-	4	5
Buidelmees	5	15	1	2	6	17
Kleine Vliegenvanger	1	1	-	-	1	1
Grauwe Klauwier	1	1	-	-	1	1
Klapekster	1	1	-	-	1	1
Raaf	1	1	1	1	2	2
Europese Kanarie	12	19	27	42	39	61
Ortolaan	3	3	7	8	10	11
Totaal	240		270		467	

exemplaren. Reeds 38 soorten zijn geregistreerd. Overigens is de Buidelmees recent aan het lijstje van het project toegevoegd. Mogelijk wordt de komende jaren nog een aantal andere soorten aan deze lijst toegevoegd.

Het is de bedoeling voor district Zuid-Limburg van tijd tot tijd overzichten te produceren van de binnengekomen waarnemingen. Van belang daarbij is wel dat de waarnemers regelmatig, liefst direct ná elke maandwisseling, hun waarnemingsformulieren invullen en opsturen naar de districtscoördinator. Een flink aantal mensen hebben inmiddels hun aantekenboekjes uit 1989 en 1990 nageplozen op waarnemingen van BSP-NB-soorten.

Uit de stand tot nu toe blijkt dat de IJsvogel met kop en schouders boven de rest uitsteekt. Het ingezette populatieherstel is goed merkbaar (zie ook het jaarverslag van het BSP-broedvogels over 1989 in Limburgse Vogels nr. 4-1990). Vooral in de nazomer en herfst werden er veel IJsvogeltjes waargenomen. Zeer bijzonder zijn natuurlijk de waarnemingen van IJssduiker, Zeearend, Grote Burgemeester, Steltkluut, Hop, Morinelplevier, Grote Pieper en Strandleeuwerik. Maar ook vele Rode en Zwarte Wouwen, Visarenden en Geelpootmeeuwensieren de lijst. Ter illustratie hoe de resultaten van het BSP-NB project kunnen worden uitgewerkt, zijn in figuur 1 voor de Rode en Zwarte Wouw de waarnemingen over de twee jaren uitgesplitst per maand.

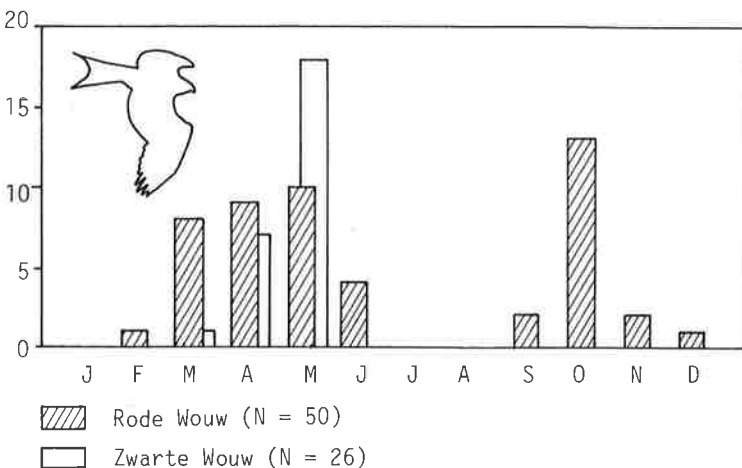
Iedereen die nog over waarnemingen uit de BSP-NB soortenlijst beschikt, wordt vriendelijk verzocht deze door te geven. Formulieren en handleidingen zijn gratis verkrijgbaar bij één van de districtscoördinatoren (voor adressen zie elders in dit nummer).

De invasie van Steltkluten in Nederland in 1989 bleef ook in Limburg niet onopgemerkt (foto: H. Koks).

Districtscoördinator:

*F. Schepers,
Antwoordnummer 1506, 6/30 WB Sittard.*

Figuur 1: Waarnemingen van Rode en Zwarte Wouw in district 18 in 1989 en 1990, verdeeld per maand.

HET PTT-PROJECT IN LIMBURG

Inleiding

Een van de oudste, nog lopende, projecten van SOVON is de Punt Transect Telling, afgekort PTT. Dit project is in december 1978 van start gegaan en heeft als voornaamste doelstelling het volgen van de aantalsontwikkeling van de in ons land overwinterende vogels door middel van zeer systematische en gestandaardiseerde tellingen. Ook Limburg draagt zijn steentje bij aan deze telling. Dit bericht gaat in op de Limburgse situatie.

PTT in het kort

Het project bestaat uit een viertal tellingen verdeeld over de maanden augustus, november, december en februari. Alleen de decembertelling is verplicht. Tijdens de telling wordt een vooraf geplande route van 20 telpunten afgelegd, waarbij op ieder punt slechts 5 minuten alle waargenomen vogels mogen worden geteld. Aan de hand van de telresultaten wordt een landelijk 'indexcijfer' berekend, hetgeen een relatieve maat is voor het aantal aanwezige vogels gedurende de telperiode. Voorwaarde hierbij is wel dat de route minimaal twee achter-eenvolgende jaren moet worden geteld.

Limburgse routes

In Limburg liggen in totaal 30 routes (figuur 1). In Noord-, Midden- en Zuid-Limburg zijn dit er respectievelijk 9, 7 en 14. Ondanks het feit dat de decembertelling verplicht is wordt door de Limburgse tellers niet altijd aan deze voorwaarde voldaan. Ook de deelname aan de augustus-, november- en februari-telling varieert enorm.

Aantalsontwikkelingen, invasies en zeldzaamheden

Uit o.a. het PTT-project is gebleken dat met name standvogels enorm kunnen lijden onder strenge winters en dat het herstel vaak jaren duurt. Voorbeelden hiervan zijn er genoeg: IJsvogel, Winterkoning, Groene Specht etc. Nu zich al enkele jaren geen strenge winters meer hebben voorgedaan, hebben vele soorten zich kunnen herstellen. Voor de genoemde soorten is dat reeds duidelijk uit de resultaten naar voren gekomen. In de jaren dat het PTT-project draait heeft een groot aantal vogels een invasie-achtig voorkomen laten zien. De meeste zijn terug te vinden in het PTT-project. Wat te denken van de Kruisbekinvasie

Onvolwassen Rode Wouw (foto: J. Stok)

in de winter van 83/84 en in mindere mate ook 87/88. Maar ook meer algemene soorten kunnen een invasie-achtig karakter vertonen. Te denken valt aan de invasie van Goudhaan en Zwarte Mees eind 1989, bron: meerdere PTT-artikelen in Sovonnieuws.

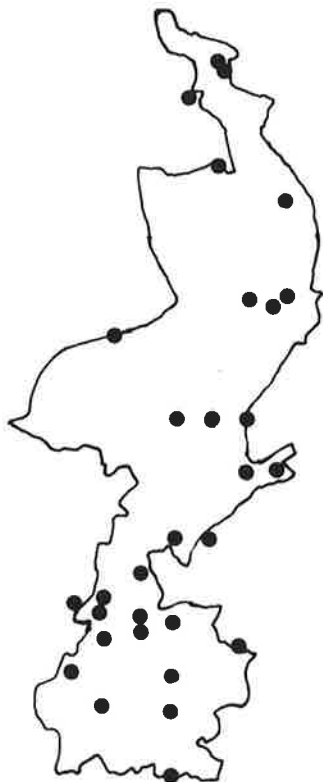
Naast de vele algemene soorten die tijdens een PTT-route worden geteld, worden regelmatig zeldzamere soorten waargenomen hetgeen natuurlijk afhankelijk is van tijd van het jaar, het weer en ligging van de route!

Aanvullende routes

Nieuwe routes zijn nog altijd welkom. Ook zijn er oude routes die verlaten zijn en waarvoor nieuwe tellers worden gezocht. Een nieuwe route kan zodanig gekozen worden dat interessante landschappen er goed in vertegenwoordigd zijn. Wat te denken van een Maas-grindgaten route met al zijn watervogels of bijvoorbeeld een heideroute met kans op Klapeksters. Er zijn dus mogelijkheden genoeg om 's winters, nuttig, vogelend door te komen. Aanmelden kan bij een van de drie districtscoördinatoren. Wie durft?

Literatuur

SOVON. 1986. Handleiding Punt Transect Telling. Arnhem.

Figuur 1: Ligging van PTT-routes in Limburg

SOVON. 1988. Punt Transect Telling, februari 1988. Sovonnieuws 1 (1): 3.
 SOVON. 1989. PTT november 1989, Sovonnieuws 2 (4): 2-3.
 SOVON. 1990. PTT december 1989, Sovonnieuws 3 (1): 6-7.

*Ernest van Asseldonk, Schout Kellenerstraat 68,
 6042 XH Roermond*

Dilsen (België) tweemaandelijks geteld. In Osen worden tevens elke maand braakballen verzameld, die worden geanalyseerd door Dienst Binnenwateren (RIZA) van Rijkswaterstaat. Ook wordt gekeken naar fourageerbewegingen, voedselgedrag en kleurringen van de Aalscholvers. Dit geldt vooral voor het Maasdal tussen Roermond en Luik; gegevens uit het Maasdal ten noorden van de Asseltse Plassen zijn schaars. Ook is het ons onbekend of er slaapplaatsen tussen Roermond en Mook aanwezig zijn of tijdelijk aanwezig zijn geweest. Vermoedelijk is dit echter wel het geval, mogelijk bij Gennep en bij Geijsteren.

We willen natuurlijk graag streven naar een zo compleet mogelijk beeld voor het gehele Limburgse Maasdal.

Vogelaars die tellingen hebben verricht bij eventuele Aalscholverslaapplaatsen in Noord-Limburg, of waarnemingen hebben van Aalscholvers op slaaptrek, worden vriendelijk verzocht spoedig contact met ons op te nemen.

Het is de bedoeling in jaargang 2 (1991) een overzicht te geven van zowel de trek van de Aalscholver over Limburg als het winter voorkomen, gedrag en voedselkeuze van deze snel oprukkende soort.

Literatuur

Marteijn, E.C.L. 1990. Slaapplaatsen van Aalscholvers. SOVON-Nieuws 4 (1): 10.

F. Schepers & R. Schols, p/a. Ophoven 56, 6133 XW Sittard

OPROEPEN

AALSCHOLVERS IN LIMBURG

In verband met een landelijk onderzoek naar het voorkomen van slaapplaatsen van de Aalscholver (Marteijn, 1990), worden ook gegevens in het Limburgse Maasdal verzameld. Sinds november 1990 worden twee reeds bekende slaapplaatsen (Osen, gemeente Roermond en Stokkem, gemeente

WENKEN EN AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Iedere auteur wordt verzocht zich aan de volgende richtlijnen te houden:

Omvang: maximaal 10 pagina's A4, regelafstand 1,5, inclusief figuren en tabellen. Overschrijding is soms mogelijk; dan svp contact opnemen met de redactie.

Tekst: ruime linkermarge hanteren, nieuwe alinea's niet laten inspringen. Men wordt verzocht geen titels of kopjes te onderstrepen of geheel in hoofdletters te typen.

Indien mogelijk, tekst aanleveren op diskette. Dit hoeft pas te gebeuren bij het eindmanuscript! Liefst Word Perfect (PC/MS-DOS). Indien een ander programma wordt gebruikt, dan svp vooraf contact opnemen met de redactie.

Namen: vogelnamen met hoofdletters (bijv. Grote Bonte Specht), plantennamen e.d. idem, wetenschappelijke namen als volgt: *Strix aluco*, *Anthus spinoletta littoralis*. Wetenschappelijke namen onderstrepen.

Figuren: grafieken en andere tekeningen aanleveren in duidelijk zwart-wit op voldoende groot formaat. Rekening houden met mogelijke verkleiningen. Onderschriften los bijvoegen.

Fotomateriaal: foto's liefst aanleveren in zwart-wit, goede kwaliteit en voldoende contrastrijk. Bij voorkeur afgedrukt op glanzend papier. Bij uitzondering kunnen ook dia's worden aangeleverd. Vermeld naam fotograaf. Onderschriften los bijvoegen. Fotomateriaal wordt geretourneerd.

Tabellen: los bijvoegen, dus niet in tekst verwerken. Onderschriften los bijvoegen.

Literatuurverwijzingen: als volgt: Hens (1965) of (Hens, 1965), Cramp & Simmons (1985). Bij meer dan twee auteurs als volgt: Ganzevles et al. (1985).

Literatuurlijst: alfabetische volgorde, niet laten inspringen. Voorbeeld:

Dijk A.J. van & B.L.J. van Os 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
Kwak R.G.M. & R. Meijer 1985. Interpretatiecriteria voor broedvogelinventarisaties met territoriumkartering. Limosa 58: 97-108.

Inzenden kopij

Kopij voor het volgende nummer van Limburgse Vogels (nr. 2-1991) dient vóór 1 mei 1991 binnen te zijn. Kopij voor nr. 3-1991 dient vóór 1 augustus bij de redactie aanwezig te zijn

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 2, nr.1, maart 1991.

ARTIKELN

- 1 Het voorkomen van de Klapekster in Limburg in de periode 1970 tot en met 1990 (*Ernest van Asseldonk*).
- 8 Wintervogels langs de Zuidlimburgse beken (*Frans Schepers*).

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

- 22 Trekkende Morinelplevier te Spaubeek en Itteren (*Frans Schepers*).
- 23 Opmerkelijke trek van Wespindieven boven Valkenburg (*Raymond Pahlplatz*).
- 23 Een late Bonte Vliegenvanger te Steyl (*Willem Scheres*).
- 24 Kleine Vliegenvanger bij Tüddern (*J.R. Jansen*).

SOVON IN DE REGIO

- 24 BSP-niet broedvogels van start: eerste resultaten uit Zuid-Limburg (*Frans Schepers*).
- 27 Het PTT-project in Limburg (*Ernest van Asseldonk*).

OPROEPEN

- 28 Aalscholver in Limburg (*Frans Schepers & Ran Schols*).